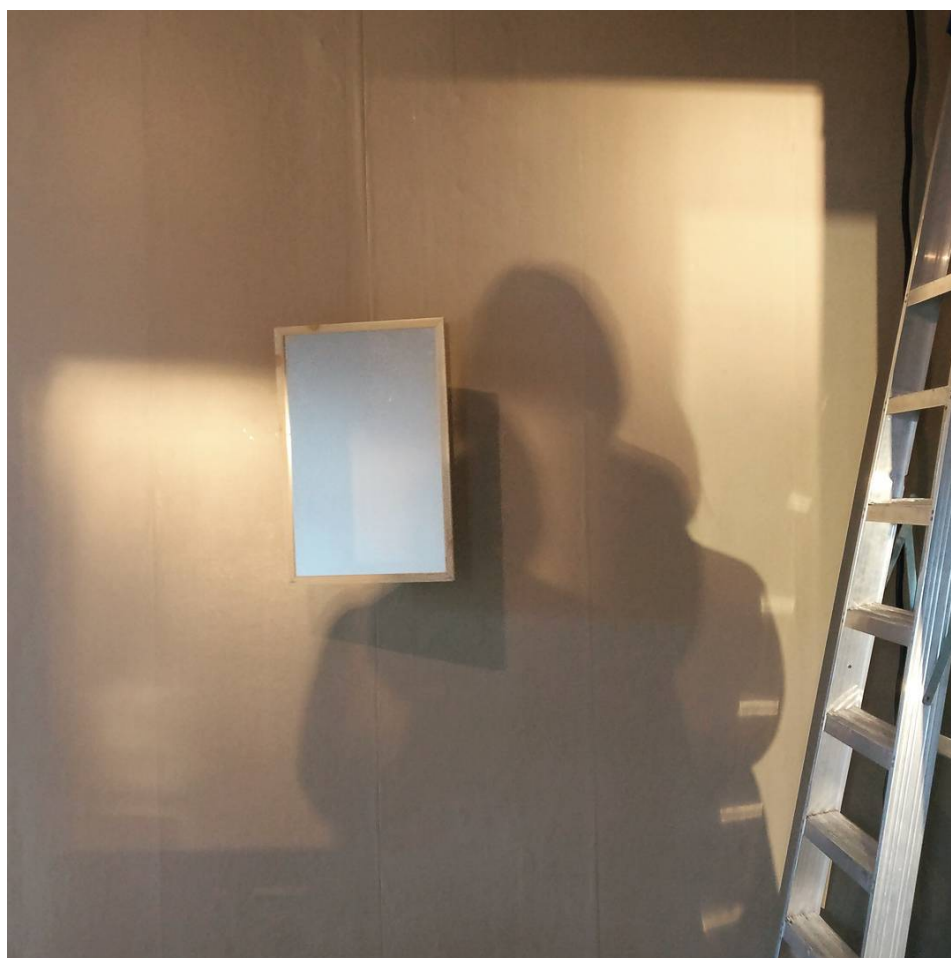

Vastuu vapaudesta

Valosuunnittelijan eettisestä vastuusta

RIIKKA KARJALAINEN

VALOSUUNNITTELUN MAISTERIOHJELMA

VALOSUUNNITTELUN MAISTERIOHJELMA

Vastuu vapaudesta
Valosuunnittelijan eettisestä vastuusta

RIIKKA KARJALAINEN

TIIVISTELMÄ

Päiväys: 3.4.2018

TEKIJÄ Riikka Karjalainen	KOULUTUS- TAI MAISTERIOHJELMA Valosuunnittelun maisteriohjelma		
KIRJALLISEN OSION / TUTKIELMAN NIMI Vastuu vapaudesta	KIRJALLISEN TYÖN SIVUMÄÄRÄ (SIS. LIITTEET) 74 s.		
TAITEELLISEN / TAITEELLIS-PEDAGOGISEN TYÖN NIMI HENKIOLENTO. Työryhmä: Ville Kabrell, Riikka Karjalainen, Jenni Nylander, Henri Tuominen & Henri Tuulasjärvi. Ensi-ilta 24.3.2017 Omenapuutalossa. Taiteellinen osio on Teatterikorkeakoulun tuotantoa ☒ Taiteellinen osio ei ole Teatterikorkeakoulun tuotantoa (tekijänoikeuksista on sovittu) ☐			
Kirjallisen osion/tutkielman saa julkaista avoimessa tietoverkossa. Lupa on ajallisesti rajoittamaton.	Kyllä ☒ Ei ☐	Opinnäytteen tiivistelmän saa julkaista avoimessa tietoverkossa. Lupa on ajallisesti rajoittamaton.	Kyllä ☒ Ei ☐
<p>Teatteritaiteen maisterin tutkinnon opinnäytteeni kirjallinen osio <i>Vastuu vapaudesta</i> käsittelee valosuunnittelijan eettistä vastuuta niin työryhmän jäsenenä, kuin itsenäisesti toimivana taiteilijanakin. Työni liittyy osaksi keskusteluja muun muassa intersektionaaliseen feminismistä, representaatioista ja toiseudesta, joita viimeisten muutaman vuoden aikana on alettu käymään laajemmin myös esittävien taiteiden kentällä.</p> <p>Työni alussa avaan käyttämiäni käsitteitä lukijalle luvussa <i>Keskeisiä käsitteitä</i>. Sen jälkeen luvussa <i>Omasta arvomaailmastani</i> kerron arvomaailmastani ja suhteistani feminismin aktivismin muotona. Perustelen, että arvojen ja tekemämme taiteen eettisyyden arvioiminen – ja niitä koskevaan keskusteluun osallistuminen – on nimenomaan valosuunnittelijalle merkittävää. Valosuunnittelija on edelleen monissa työryhmissä alisteinen esimerkiksi ohjaajalta tai koreografilta tulleelle idealle. Näissäkin tilanteissa valosuunnittelijan tulee kyetä avaamaan omaa arvomaailmaansa ja kyetä toimimaan arvojansa vastaavalla tavalla – se tekee valosuunnittelijasta itsenäisen ja omaäänisen taiteilijan. Kerron myös, millainen on se maailma, josta haaveilen, ja jota kohti pyrkiessäni eettisesti omien arvojen mukaisesti toimiminen on välttämätöntä.</p> <p>Luvussa <i>Vastuu – vapaus</i> käsittelen jatkuvan itsereflektion tärkeyttä sekä arvoja. Jokainen valinta kuvastaa arvojamme, ja tämä pätee myös valintoihimme taiteen tekijöinä. Tästä syystä tarvitsemme jatkuvaa itsereflektiota ja kriittisyyttä. Kirjoitan myös koulutuksen, instituutioiden, työryhmien ja katsojien vastuusta näyttämöidemme monimuotoisuuteen. Vastuu on jaettua ja yhteistä. Se on vuorovaikutusta, johon kaikilla tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa.</p> <p><i>Kohti eettistä kestävyyttä</i> -luvussa tuon esiin joitakin näkökulmia ja kysymyksiä, joiden avulla voimme liikkua kohti eettisesti kestävämpää taidetta. Kattavaa listaa aiheesta ei voi yksi henkilö koostaakaan, mutta yhdessä toisiltamme oppien, toisiamme kunnioittaen ja kuunnellen, voimme päästä pidemmälle. Tasa-arvoisemman taidementän (ja maailman) tavoittelemisen hyödyttää meitä kaikkia muun muassa ahtaita rooleja ja valtarakenteita murskatun.</p> <p>Kerron kirjallisen työni lopussa opinnäytetyöni taiteellisesta osiosta, <i>Henkiolennosta</i>, jota esitettiin keväällä 2017 Lapinlahden Omenapuutalossa. Esittelen opinnäytetyöni taiteellisen osion erillisenä muusta kirjallisen osion teoreettisesta pohdinnasta, koska esityksen prosessissa ei ole työni muun eettisen pohdinnan kannalta resonoivaa pintaa. Ajallisesti suurin osuus esityksestä oli kuunnelmia – vähintäänkin mielenkiintoinen lähtökohta ja haaste valosuunnittelijan työlle. Kerron esityksen kulusta, ja analysoin ratkaisujani ja toimenkuvaani tässä monilta osin erityislaatuissa teoksessa.</p> <p>Tämä kirjallinen opinnäytetyö kuvastaa ajatteluaani tällä hetkellä. Tulen kehittymään ja kypsytymään ajattelussani, samoin tulee kehittymään koko yhteiskunta ja esittävien taiteiden kenttä, ja tämä työ on siis välietappi ajattelussani.</p>			
ASIASANAT Arvot, feminismi, intersektionaalisuus, vastuu, vapaus, valta, valtarakenteet, tasa-arvo, valosuunnittelu, etiikka, työryhmät, esittävät taiteet, taide, yhteiskunta, yhteisöt, heijastuminen, peilit, paikkasidonnainen taide			

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	9
<i>Kiitokset</i>	12

KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ	14
OMASTA ARVOMAAILMASTANI	17
<i>Feminismistä</i>	17
<i>Valosuunnitteliuudesta</i>	19
<i>Mistä haaveilen?</i>	21

VASTUU – VAPAUS	23
<i>Sensuuri – kriittisyys</i>	23
<i>Itsereflektiosta ja intentiosta</i>	25
<i>Koulutuksen vastuu</i>	28
<i>Yhteinen vastuu</i>	32
<i>Moraalisesta aukottomuudesta</i>	37

KOHTI EETTISTÄ KESTÄVYYTTÄ	38
<i>Keinoja</i>	40

HENKIOLENTO	46
<i>Yrityksiä analysoida</i>	48
<i>Työryhmästä ja henkilökohtaisuudesta</i>	54
<i>Vielä teknisistä ratkaisuista</i>	56
<i>Lopuksi</i>	59

LÄHTEET:	60
<i>Kirjat ja artikkelit</i>	60
<i>Internet-lähteet</i>	62
<i>Julkaisemattomat lähteet</i>	63
<i>Haastattelut</i>	63

LIITTEET	65
<i>Haastateltaville lähetetyt kysymykset</i>	65
<i>Esitystallenne</i>	65
<i>Kuvia Henkiolento-esityksestä</i>	66

JOHDANTO

Tämän opinnäytteen kirjallisen osion aiheena on valosuunnittelijan vastuu teosten eettisyydestä niin työryhmän jäsenenä kuin itsenäisenä taiteilijana. Opinnäytetyöni kirjallinen osio kytkeytyy siihen viime vuosien aikana laajempaan käsittelyyn tulleet intersektionaaliseen ja feministiseen keskusteluun, joka liittyy esimerkiksi esittävien taiteiden representaation, stereotyyppien, kulttuurisen omimisen ja toiseuttamisen kysymyksiin. Aiheesta puhutaan edelleen mielestäni liian vähän, ja koulutuksen aikana tähän ei kiinnitetä vielä riittävästi huomiota niin, että meillä tekijöinä olisi edes lähes samat tiedot ja taidot käydä arvoihin ja teosten eettisyyteen liittyviä keskusteluja sekä huomioida tällaisia näkökulmia työskennellessämme.

Käsittelen vapautta tehdä taidetta omista lähtökohdistaan ja inspiraatioistaan ammentaen, sekä vastuuta, joka vapauden mukana tulee. Työni pääotsikko on *Vastuu vapaudesta*. Se on nähtävissä tietynlaisena sanaleikkinä, mutta se on myös sisällöltään rikas. Vastuu vapaudesta tarkoittaa mielestäni sitä, että kantaa omasta vapaudestaan, eli teoistaan ja valinnoistaan, vastuun. Lisäksi vastuu vapaudesta tarkoittaa sitä, että pyrkii teoillaan mahdollistamaan myös muiden yhtäläisen vapauden edistämällä tasa-arvon toteutumista.

Toivon, että kirjallinen opinnäytetyöni voisi toimia keskustelunavauksena aiheeseen nimenomaan esittävien taiteiden suunnittelijoiden parissa ja helposti lähestyttävänä avauksena niille, jotka eivät lähtökohtaisesti ole niin sisällä arvoihin, eettisyyteen ja intersektionaalisuuteen liittyvässä keskustelussa. Opinnäytteeni ehdottomasti ei pyri tarjoamaan mitään yksiselitteistä vastausta esimerkiksi kysymykseen ”kuka voi tehdä ja mitä ja miten”, vaan tarjoamaan näkökulmia ja keinoja oman tekemisen eettisyyden ja arvojen kriittiseen arviointiin.

Taiteen tekijä, taiteilija, opinnäytteeni kontekstissa on monin kohdin ymmärrettävissä laajempina ammatti-identiteettien joukkona, mutta valosuunnittelijana keskityn erityisesti valosuunnittelijan työhön ja keinoihin. Käsittelen tässä työssä lähes ainoastaan valosuunnittelijan kommunikaatioon liittyviä keinoja, enkä esimerkiksi valon ilmaisullisia ominaisuuksia sinänsä valtarakenteita vahvistavana/purkavana elementtinä, koska se laajentaisi

keskustelun esimerkiksi havaintopsykologian alueelle, ja tämän työn rajausten puitteissa se ei ole mahdollinen laajennus. Kysymys valosta merkitysten kantajana ja muodostajana on kyllä kiinnostava ja herkullinen itsessään, mutta jätän sen käsittelyn toiseen kertaan.

Valitsemani aihe näyttämöteosten etiikasta ja tekijöiden vastuusta on laaja, ja johtaa siihen, etten tämän työn rajausten puitteissa kykene paneutumaan kaikkiin mahdollisiin säikeisiin ja vivahteisiin. Esimerkiksi globaalia ekokatastrofia en käsittele, vaikka se vaikuttaa niin esittävien taiteiden eettisyyteen kuin yhteiskunnalliseen tasa-arvoon laajemminkin.

Monia asioita tulen käsittelemään tosiasioina perustuen omaan feministiseen näkökantaani, enkä tule näin ollen perustelemaan perinpohjaisesti esimerkiksi sitä, miten vaikkapa patriarkaatti näkyy yhteiskunnassamme, vaan lähdän siitä toteamuksesta, että patriarkaatti vaikuttaa yhteiskunnassamme. Koska pyrin tällä opinnäytetyölläni tarjoamaan jonkinlaisen yleisen avauksen näyttämöteosten etiikkaan liittyviin kysymyksiin aiheeseen vasta tutustuville, se voi olla täynnä itsestäänselvyksiä – ja myös epätarkkaa ajattelua – heille, jotka ovat keskustelua aktiivisesti seuranneet, ja ovat muutoinkin paremmin perehtyneet esimerkiksi intersektionaaliseen feminismiin ja taideteosten etiikkaan liittyviin kysymyksiin.

Tätä opinnäytetyötä kirjoittaessani olen jäänyt useasti jumiin pelkooni ja omaan napaani. Olen ollut huolissani siitä, osaanko kirjoittaa tästä aiheesta järkevästi ja siitä, mikä oikeus minulla on ylittää kirjoittaa tästä aiheesta. Kysymys oikeudesta kumpuaa siitä pelosta, että olisin tekemässä juuri sitä, mistä olen monesti arvostellut muita – varastamassa ääntä ja puheenvuoroa niiltä, joilla on kustakin aiheesta merkityksellisempää kokemusta ja tietoa. Taiteilijan vastuusta nykypäivänä on kirjoitettu paljon, monesta eri näkökulmasta ja erittäin hyvin. Minkälaista olennaista tarjottavaa minulla voi olla keskusteluun?

Tein osana opinnäytetyötäni sähköpostihaastattelun muutamille esittävien taiteiden suunnittelijoille, saadakseni perspektiiviä ja mielipiteitä esimerkiksi siihen, käydäänkö muiden mielestä esittävän taiteen kentällä riittävästi

keskustelua taiteen tekemisen ja teosten arvoista ja etiikasta. Näitä haastatteluista saatuja kommentteja käytän niissä kohdin, kun se aiheeseen liittyy. Haastattelun kysymykset ovat työni liitteenä.

Käytän lähteinäni erilaisia kirjoituksia esimerkiksi sukupuolentutkimuksen, teatterin ja valosuunnittelun, vastuun, vapauden ja arvojen tutkimuksen alueilta. Osa teksteistä on akateemisia kirjoituksia, ja osa ajankohtaisempia ja vapaamuotoisempia tekstejä erilaisista blogeista ja verkkomedioista. Jälkimmäisistä monet perustuvat kirjoittajan kokemusasiantuntijuudelle. Kuljetan tekstin ohessa myös omia kommenttejäni Facebook-keskustelusta äänisuunnittelija Ilkka Tolosen kanssa, ja lisäksi *Henkiolento* -esitystä käsittelevässä osuudessa merkintöjä työpäiväkirjastani kyseisen prosessin ajalta. Nämä omat kommenttini ja merkintäni ovat rytmittäviä hengähdyksiä tekstin keskellä, ja kiteytyä ajatuksistani käsiteltävään aiheeseen liittyen.

Aloitin opinnäytetyöni avaamalla työssäni käytettäviä keskeisiä käsitteitä, jotta ne ovat alusta asti tuttuja lukijalle. Siirryn käsitteiden jälkeen purkamaan lyhyesti omaa arvomaailmaani ja omaa positiotani. Täsmennän siinä esimerkiksi sitä, millainen on oma feministinen maailmankuvani ja miten se ilmenee. Puran auki sitä, miksi nimenomaan valosuunnittelijana koen kysymyksen arvoista ja etiikasta merkittäväksi. Kerron myös millaisesta maailmasta haaveilen.

Seuraavaksi siirryn käsittelemään taiteilijan vapautta ja vastuuta. Perustelen siinä, minkä takia teosten maailmankuvasta puhuttaessa ja niitä kritisoitaessa ei pyritä sensuuriin tai täysin aukottomaan ja moraalisesti puhtoiseen taiteeseen. Perustelen miksi hyvät ja jalot tarkoitusperät eivät itsessään riitä oikeuttamaan teoksessa käytettyjä keinoja, jos ne lopulta kuitenkin päätyvät toisintamaan ja näin ollen vahvistamaan sortavia rakenteita. Kirjoitan itsereflektiosta, arvoista ja siitä miten ne ilmenevät valinnoissamme, sekä lyhyesti syyllisyyden tunteesta. Kirjoitan koulutuksen, instituutioiden, työryhmien ja katsojien vastuusta näyttämöidemme monimuotoisuuteen.

Sen jälkeen pyrin tarjoamaan joitakin konkreettisia keinoja, miten omassa työssään voi paremmin huomioida eettisiä näkökulmia ja miten näistä teemoista voi keskustella työryhmien sisällä.

Lopuksi, erillisenä osiona, kerron opinnäytetyöni taiteellisesta osuudesta, *Henkiolento* -esityksestä (ensi-ilta 24.3.2017). Pyrin myös avaamaan syitä siihen, miksi esittelen taiteellisen työni erillisenä, enkä nivo sitä mukaan kirjallisen opinnäytetyöni teoreettisempaan pohdintaan.

Valitsemani aihe on laaja ja monisäikeinen, mutta ei varsinaisesti vaikea. Lopulta kaikki palautuu kysymykseen kunnioituksesta ja siihen, kuinka haluamme kohdella toisiamme.

Kiitokset

Haluan sisällyttää erilaisia kiitoksia opinnäytetyöni oheen, koska kiittämisen perinne on minusta mukava ja vaalimisen arvoinen. Lisäksi se on työni keskeisen sanoman, eli keskinäisen kunnioituksen ja yhdessä tekemisen, kannalta olennainen. En olisi ajattelussani ja työskentelyssäni tässä pisteessä ilman apua ja tukea lukemattoman monilta henkilöiltä. Suhteeni nimettyihin ja nimeämättä jääviin tahoihin ei ole arvottava – he ovat kaikki yhtä lailla tärkeitä ja kiitoksen arvoisia.

Henri Tuulasjärveä, Ville Kabrellia ja Jenni Nylanderia kiitän tähänastisesta ystävydestämme ja yhteistyöstämme – taiteellinen ajatteluni ja ilmaisuni sekä käsitys siitä, millaista taidetta haluan tehdä, on kiteytynyt monilta osin yhteistyössä teidän kanssanne. Ronja Louhivuorta kiitän ystävydestämme, kaikista keskinäisen vertaistuen hetkistä tämän opinnäytetyöprosessin ja koko muun elämän äärellä. Kiitos kaikista keskusteluistamme. Olen oppinut sinulta ja sinun kanssasi paljon, ja tulen oppimaan lisää. Kiitän Luca Sirviötä ystävydestä ja kaikesta siitä vertaistuesta, jota olen häneltä saanut.

Opinnäytteeni ohjaavia opettajia Raisa Kilpeläistä ja Heikki Paasosta kiitän kannustuksesta ja tuesta, neuvoista ja keskusteluista. Kiitän niitä läheisimpiä ystäviäni, jotka ovat kestäneet äkäisyyttäni, tukeneet, lohduttaneet, kannustaneet ja uskoneet minuun opintojeni, ja erityisesti tämän opinnäytetyön kirjoittamisen, aikana.

Kiitän Erno Aaltosta, Raisa Kilpeläistä, Katja Muttilaista, Kristian Palmua ja Salla Salinia heidän paneutuneista vastauksistaan tekemääni haastatteluun. Vuosikurssini muita valo- ja äänisuunnittelun opiskelijoita kiitän kaikesta jaetusta. Koko VÄS-yhteisöä kiitän nimenomaan tästä ainutlaatuisesta yhteisöstä. Luottamuksesta, vertaistuesta ja kaikesta teiltä opitusta – täällä on hyvä olla. Taideyliopiston yhteisöä on kiittäminen myös laajemmin – kiitän opiskelutovereita ja henkilökuntaa Teatterikorkeakoulusta sekä monia henkilöitä, joita olen tavannut ylioppilaskunnan yhteisön kautta. He ovat rikastuttaneet opiskeluitani, ja piristäneet niin kovin monesti.

Kiitän myös lukemattoman monia eri keskustelijoita, erilaisissa yhteisöissä ja yhteyksissä, kaikesta siitä tiedosta, jota olen heiltä saanut henkilökohtaisten kokemusten, tutkimusten ja artikkelien jakamisen muodossa.

KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

Avaan tässä kappaleessa lyhyesti työni kannalta keskeisiä käsitteitä. Monet näistä käsitteistä pitävät sisällään kompleksisia ja laajoja asiasisältöjä, mutta pyrin avaamaan käsitteet mahdollisimman lyhyesti ja selkeästi.

Feminismi on sukupuolten tasa-arvoon tähtäävä liike, jossa on ollut useita eri vaiheita (aaltoja). Nykyään laajalti esillä on erityisesti *intersektionaalinen feminismi*. Intersektionaalinen feminismi on käsitteenä peräisin amerikkalaiselta oikeustieteilijältä Kimberlé Crenshawilta (Lutz & Herrera Vivar & Supik 2011, 4). Intersektionaalisuudella tarkoitetaan sitä, että tasa-arvoa ei tarkastella vain sukupuoleen liittyvänä asiana, vaan huomioon otetaan myös seksuaalisuuden, yhteiskuntaluokan, iän, etnisyyden tai ihonvärin risteävät ja leikkaavat yhteisvaikutukset (Rossi 2015, 92). Eli tunnustetaan feministisessä toiminnassa esimerkiksi se, että valkoihoinen 40-vuotias suomea äidinkielenään puhuva nainen on yhteiskunnassa eri asemassa kuin 40-vuotias rodullistettu Suomeen muuttanut nainen. Intersektionaalisuus tuo feministiseen keskusteluun moniäänisyyttä.

Kulttuurisesta omimisesta puhutaan, kun hallitsevan ryhmän edustaja ottaa käyttöönsä marginalisoituun kulttuuriin kuuluvia elementtejä, kuten vaatteita, tapoja tai symboleita. Usein käyttö tapahtuu väärässä yhteydessä, ymmärtämättä elementin taustaa ja sen mahdollisia pyhiäkin ulottuvuuksia (esimerkiksi saamenpuku tai joissain Amerikan alkuperäiskansoissa käytetyt päähineet). (Thurén 2017.)

Omimisesta erityisen ongelmallista tekee hallitsevan ryhmän suhde marginalisoituun ryhmään, joka on useissa tapauksissa perustunut vuosisatoja kestäneeseen riistoon. Lisäksi omitut elementit ovat useissa tapauksissa sellaisia, joiden takia marginalisoitu ryhmä itse saa kokea syrjintää, mutta hallitseva ryhmä voi käyttää näitä ”muodikkaina” (esimerkiksi rastat, afropermanentti) tai piristämään kotinsa sisustusta. Monissa tapauksissa kyse on myös siitä, että kaupallinen yritys on ominut tiettyjä elementtejä marginalisoidusta kulttuurista ja kartuttaa omaa

taloudellista hyötyään näillä huonoilla lainauksilla ja marginalisoidun ryhmän tilanne ei parane millään tavoin. (Thurén 2017.)

Yhteiskunnallisesti etuoikeutetussa asemassa olevaa ryhmää (esimerkiksi valkoivoiset, suomea puhuvat, heterot, miehet) voidaan kutsua *hallitsevaksi ryhmäksi*. Hallitseva asema on saavutettu usein vuosisatoja jatkuneella sorrolla ja riistolla, eikä siis ole luonnollista paremmuutta.

Intersektionaalisuuden käsite huomioon ottaen yksilö voi olla osa hallitsevaa ryhmää jollakin elämän osa-alueella, mutta osa alistettua tai marginalisoitua ryhmää jollakin toisella elämän osa-alueella.

Euroopan tasa-arvoinsituutin (EIGE) mukaan *marginalisoitu ryhmä* tarkoittaa erilaisia ihmisryhmiä tietyn kulttuurin piirissä, joilla on korkea riski tulla syrjityiksi esimerkiksi sukupuolen, seksuaalisuuden, iän, etnisyyden, terveydentilan, vamman, luokan tai uskontonsa vuoksi. Kuuluminen näihin ryhmiin lisää riskiä kohdata epätasa-arvoisuutta esimerkiksi koulutuksen tai työpaikkojen saamisen suhteen ja saattaa altistaa väkivallalle erilaisissa yhteyksissä. (EIGE 29.3.2018.) Kirjoitan marginalisoiduista ryhmistä vähemmistön sijaan, koska ”vähemmistö” sanana luo mielikuvaa siitä, että epätasa-arvoiset rakenteet koskettaisivat vain pientä osaa ihmisistä ja olisi kyse triviaaleista ilmiöistä. Marginalisointi toimintaa kuvaavana verbinä myös korostaa sitä, että marginaalia tuotetaan ja ylläpidetään eriarvoistavilla yhteiskunnallisilla rakenteilla ja politiikalla.

Samoin kuin hallitsevan ryhmän kohdalla, intersektionaalisuuden käsitteen pohjalta voidaan todeta, että henkilö voi olla osa marginalisoitua ryhmää tietyllä osa-alueellaan (esimerkiksi seksuaalisuus), mutta osa hallitsevaa ryhmää toisella (esimerkiksi luokka).

Normi on sosiaalisesti ylläpidetty ja rakennettu kuvitelma siitä, että tietty identiteetti on normaalimpi kuin jokin toinen. Normi ei ole siis luonnollain kaltainen ominaisuus tai sääntö. (Butler 2004, 41.) Normia vasten määrittyy *toinen* ja *toiseus*. ”Toiseudella viitataan tilaan, johon yksilö tai ryhmä asetetaan suhteessa toista määrittelevään, määrittelyoikeuden omistavaan ryhmään. Samalla tavalla kuin marginaali on olemassa vain suhteessa

keskustaan, on toinen olemassa vain erona määrittelijästä.” (Konstas & Olsson 2006.) *Toiseuttamisesta* puhutaan, kun kuvataan prosessia, jossa jokin määritetään toiseksi, ja erotetaan tällä tavoin normista.

Normin ongelma on se, että sitä ei usein tunnisteta sosiaalisesti rakennelmaksi tai nähdä lainkaan, vaan normista käsin nähdään ainoastaan toiseus. Esimerkiksi ei tunnisteta *valkoisuutta* normitettuna ja etuoikeutettuna asemana. (Hallikainen 2016, 34–35.) Esimerkkejä yhteiskunnallisista normeista on esimerkiksi valkoisuus, heterous, cis-sukupuolisuus ja vammattomuus.

Representaatio on Leena-Maija Rossia mukaillen (ihmisryhmän, identiteetin) edustamista, esittämistä tai molempia (Rossi 2015, 72). Representaatiot ovat aina yhteydessä valtasuhteisiin ja ne kuvastavat tai sanallistavat valtasuhteita (op. cit. 74).

Representaatio ei ole vain passiivinen ja viaton peili todellisuudesta, vaan on ymmärrettävä, että representaatiot tuottavat todellisuutta. Tästä syystä kysymys representaatioista ja niiden laadusta (esimerkiksi onko representaatio realistista ja kokonaista vai stereotyyppistä) on olennainen. Realistinen (tai jopa utooppinen) ja kattava representaatio voi haastaa, laajentaa ja muuttaa käsitystämme todellisuudesta, kun taas laadultaan heikko, suppea ja stereotyyppinen representaatio normittaa ja vahvistaa stereotypioita. (op. cit. 78–83.)

Representaatioiden tuottama merkitys ei synny pelkästään tuottajansa intentioiden pohjalta, vaan merkityksiä ja tulkintoja syntyy myös vastaanottajan eli tulkitsijan taholla, eli kyse on prosessista ja neuvottelusta. (op. cit. 83.)

Rodullistaminen on toiseuttamisen prosessi, jota tehdään ”valkoisuudesta” eroavan ihonvärin, etnisyyden tai kulttuurisen taustan perusteella (Rossi 2015, 161–162). Tämäkin prosessi on sosiaalisesti rakennettu, eikä luonnonlain kaltainen sääntö.

OMASTA ARVOMAAILMASTANI

Äitini näki odottaessaan minua unia, joissa väitteli silloisen valtiovarainministeri Iiro Viinasen kanssa 1990-luvun laman säästötoimenpiteistä ja niiden eriarvoistavasta vaikutuksesta. Olen usein leikitellyt ajatuksella, että jonkinlainen vasemmistolainen ja oikeudenmukaisuutta vaativa arvomaailma on jo tuolloin tullut osakseni. Tosiasiassa oman arvomaailmani muodostuminen ei tietenkään ole ollut näin yksinkertaista, mutta joka tapauksessa koen, että minut on kasvatettu kriittiseksi ja tavoittelemaan tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta. Myös omat kokemukset esimerkiksi sukupuolestani johtuvasta epätasa-arvoisesta kohtelusta ovat osaltaan pakottaneet minut ottamaan laajasti selvää yhteiskunnassa vaikuttavista patriarkaalisista ja misogynisista valtarakenteista. Sitä kautta olen kyennyt nimeämään, tunnistamaan ja käsittelemään kohtaamaani epätasa-arvoista kohtelua.

Kirjallisen kandidaatin työni esseessä käsittelin henkilökohtaisesta näkökulmasta vuosikurssini valo- ja äänisuunnittelijoiden sukupuolijakaumaa, ja sitä miten vuosikurssimme ainokaisena naisopiskelijana opiskeleminen oli vaikuttanut opintoihini ensimmäisen kolmen vuoden ajan ja miten ainokaisuus vaikutti hyvinvointiini. Sukupuolijakauma etenkin valo- ja äänisuunnittelujen alalla on edelleen minua mietityttävä ja kiinnostava asia, mutta se ei ole tämän opinnäytteeni aiheena, vaikka onkin varmasti suuri syy sille, miksi kysymys arvoista ja etiikasta on jatkuvasti mielessäni.

Feminismistä

Nimenomaan intersektionaalinen feminismi on puhutellut itseäni, koska se pitää sisällään monille eri alueille (muun muassa patriarkaatti, suorituskeskeinen kapitalismi, nationalismi) ulottuvan valtarakenteiden kritiikin. Eli siinä missä tunnustetaan esimerkiksi sukupuoleen liittyvät valtarakenteet ja niiden aiheuttamat ongelmat, tunnustetaan myös samalla esimerkiksi mielenterveysongelmien vaikutus ja taloudelliseen asemaan liittyvät ongelmat, ja ennen kaikkea näiden erilaisten positioiden yhteisvaikutus. Koen intersektionaalisen feminismin siis nivovan monia

arvojeni monitahoisesti yhteen ja luovan vahvemman perustan tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistämiseksi.

Oleellista on erilaisten risteymien huomioimisen lisäksi myös oman etuoikeuden tai -oikeuksien tunnistaminen ja tunnustaminen, sekä sen miettiminen, miten nämä etuoikeudet vaikuttavat omaan asemaan yhteiskunnassa, eli saako esimerkiksi helposti kutsuja työhaastatteluihin ”suomalaisen” kuuluisen nimen vuoksi tai helpommin puheenvuoroja kokoustilanteessa miehenä. Itse olen nuori, valkoinen, korkeakoulutettujen vanhempien korkeakoulutettu lapsi, fyysisesti terve ja talouteni on suhteellisen vakaalla pohjalla – olen monilla tavoin etuoikeutettu.

Koen tärkeäksi pyrkimyksen tunnistaa erilaisia valtarakenteita ja pyrkimyksen muuttaa niitä, niin henkilökohtaisessa elämässäni kuin tekemäni työn myötä. Ei riitä vain se, että sanoo olevansa feministi, vaan asian eteen pitää myös tehdä jotain aktiivisesti. Feminismi on toimintaa, eikä staattinen identiteetti, jonka kerran voi lunastaa. Tämä opinnäytetyö on yksi yritys tehdä jotain, avata keskustelua. Olen monissa yhteyksissä kohtuullisen arka keskustelija, ja en uskalla avata suutani silloinkaan, kun pitäisi, koska pelkään konflikteja ja väittelytilanteita. Osaltaan arkuus on myös auttanut omassa feministisen heräämisen prosessissani, koska olen aktiivisesti kuunnellut ja ottanut selvää valtarakenteista ja monien marginalisoitujen ryhmien asemasta sen sijaan, että olisin yrittänyt päteä päälle oman vajavaisen tietoni kanssa.

Lähestymistapani on häpeilemättömän ideologinen. Myönnän sen, että minun on vaikea hahmottaa, miksi kaikki eivät kokisi (intersektionaalista) feminismiä kannattavaksi ja pyrkimystä tasa-arvoon kaikkia hyödyttäväksi. Toki tiedän, että moni ei koe ja ymmärrän monia syitä sen taustalla, mutta en voi täysin ymmärtää sitä ajattelumaailmaa. Myönnän ideologisuuteni, ja samaan hengenvetoon väitän, että kaikki valinnat ovat ideologisia riippumatta siitä, myönnetäänkö ideologisuus vai ei. Ideologiamme ja arvomaailmamme näkyy siinä, mistä asioista valitsemme kysyä ”miksi” ja mitkä ohitamme.

Myönnän suhtautuvani aiheeseeni niin sanotusti suurella tunteen palolla. Erilaisten ihmisoikeuksien saaminen – edes niiden nykyiselle tasolle – eri ihmisryhmille on vaatinut historian saatossa suuren määrän taistelua ja

haluan kunnioittaa tätä historiaa. Tästä syystä en kykene ajattelemaan, että yhteiskunnallinen muutos ihmisoikeuksiin ja tasavertaisuuteen liittyen voisi tapahtua vain kohteliaasti pyytäen, vaan näitä oikeuksia pitää saada vaatia ja niiden eteen pitää saada taistella.

Suuren tunteen paloni lisäksi olen myös ihmisenä empaattinen ja kuten aiemmin mainitsin, arka. Vaikka olen vahvasti mieltä monesta asiasta, vaadin lopulta eniten itseltäni. Uskon, että yhdessä tekemällä, toisiimme tukeutumalla ja toisiamme kannustamalla pääsemme pisimmälle.

Vaikka sanoin, että pyrkimys tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen on ollut osana myös kasvatustani, ei arvomaailmani ole ollut itsestään selvä taikka mitenkään lähtökohtaisen valmis, vaan se on vaatinut ja vaatii jatkuvaa työtä, epäonnistumisia ja itsereflektointia. Eettisyydestä tai sen puutteesta puhuttaessa yleinen taipumus on vedota siihen, että toinenkaan osapuoli ei ole täydellinen ja toinenkin osapuoli on varmasti tehnyt sitä ja tätä. Kuitenkin oleellisempaa, kuin takertua vaatimukseen ”täydellisyydestä”, olisi keskittyä tarkastelemaan sitä, miten on toiminut mokatessaan ja miten jatkossa voi toimia paremmin.

Valosuunnittelijuudesta

Miksi kirjoitan nimenomaan valosuunnittelijana teosten eettisyydestä ja arvomaailmasta, ja miten valosuunnittelijuus liittyy kaikkeen aiemmin tässä luvussa kertomaani? Aihe itsessään koskettaa kaikkia (taiteen tekijöitä), mutta henkilökohtainen lähtökohtani aiheeseen on se, että valosuunnittelijalle kysymys arvoista ja maailmankuvasta on erityinen siksi, että valosuunnittelija on edelleen usein työryhmissä alisteinen jonkun toisen (dramaturgin, ohjaajan, koreografin) idealle. Tarkoitan tällä sitä, että useimmiten työskentely etenee niin, että joku toinen lähestyy ideallaan valosuunnittelijaa, ja kutsuu mukaan työryhmään.

Vaikka työryhmä sitoutuisikin demokraattiseen työskentelymalliin ja valosuunnittelijalla olisi vapaat kädet omaan ilmaisuunsa ja kokonaisdramaturgiaan, on lähtökohta työskentelylle monesti annettu, eli prosessit ovat monesti *ohjaaja- tai koreografivetoisia* (Humalisto 2012, 69–70).

Tomi Humalisto kirjoittaa väitöstutkimuksessaan *Toisin tehtyä, toisin nähtyä* (2012), että: ”Kollektiivisessa taiteellisessa toiminnassa kysymys vallasta ja vastuusta on hankala ja usein myös arkaluontoinen. - - Vapauden ja itsenäisyyden ideaali aiheuttaa välittömästi ristiriitoja taiteilijatyöryhmissä, mikäli he kaikki suhtautuvat teokseen omana teoksenaan.” (Humalisto 2012, 51.) Humalisto (ibid.) kirjoittaa myös, että ”kaikki eivät halua valtaan ja vastuuseen liittyviä paineita tai se ei yksinkertaisesti kiinnosta heitä.” Minua valtaan ja vastuuseen liittyvät asiat kiinnostavat. En siis erityisesti halua valtaa, mutta haluan valtaa käytettävän hyvin ja vastuullisesti. Koen myös itseni vastuulliseksi sisällöllisistä ratkaisuista, koska tekemäni teokset ovat myös minun tekemiäni, siinä missä ne ovat myös muun työryhmän tekemiä.

Tästä syystä haluan valmistumiseni kynnyksellä jäsentää omaa tämänhetkistä arvomaailmaani ja niitä keinoja, joita minulla on valosuunnittelijana itselleni tärkeiden arvojen edistämiseksi ja puolustamiseksi, silloinkin kun annetut lähtökohdat esimerkiksi teoksen tekemiseen on annettu toisaalta. Onko valosuunnittelijalla muita keinoja, kuin kommunikaationsa, esitysten eettisyydestä ja arvoista puhuttaessa?

Valo itsessään on mielestäni vaikeasti tulkittava viestin välittäjä. Yaron Abulafia on teoksessaan *The art of light on stage* (2016) hahmotellut valon representaation erilaisia tasoja. Abulafia käsittelee valon representaatioita erilaisella dramaturgisella logiikalla toimivina tasoina, joista ensimmäinen on narratiivinen taso, jossa valo tukee esityksen kuvitteellista ajan ja paikan kuljetusta, esimerkiksi parenteseissa ilmoitettuihin tietoihin nojaten. Tästä edetään hahmon (*character*) tasolle, jossa valo pyrkii heijastelemaan henkilöihän sisäistä maailmaa tai henkilöiden välisiä jännitteitä. Tasoja on Abulafian mallissa kuusi, joista viimeistä hän kutsuu nimellä *open meaning*, eli jonkinlainen avoin merkitys. Tällä tasolla valotilanteet ovat vaikeasti avautuvia ja monimutkaisia, jättäen katsojan tulkinnalle runsaasti tilaa. (Abulafia 2016, 105–113.)

Abulafian jäsenitys on eittämättä ansioitunut, ja avaa hyvin erilaisia valosuunnittelun dramaturgisia keinoja. Kuitenkin edelleen palaan kysymykseen siitä, *miten* valo toimii viestin välittäjänä? Miten valoa esittävien

taiteiden kontekstissa osataan tulkita? Onko olemassa sellaisia yhteisesti ymmärrettyjä valon eleitä, edes yhden kulttuurin keskuudessa, jotka kaikki katsojat voisivat tulkita samoin? Luulen, että ei. Tästä syystä uskon, että valolla ei voi kapinoida, eli osoittaa vastarintaa ja tyytymättömyyttään esimerkiksi teoksen epäeettisiin ratkaisuihin. Tai ainakaan sillä ei voi kapinoida kovin tehokkaasti niin, että lopputulos ei näyttäytyisi kummallisena tai kenties keskeneräisenä, ja kapinointi lapsellisena. En voi valosuunnittelijana tuoda esille *todellisia tuntemuksiani* teoksesta ainoastaan valosuunnittelullisilla ratkaisuilla. Minun täytyy pyrkiä vaikuttamaan työryhmään – ja sitä kautta teokseen – perustellen niitä arvoja, jotka koen tärkeiksi.

Raisa Kilpeläinen kirjoittaa artikkelissaan *Valosuunnittelu liikkeessä*, että ”valosuunnittelijan on oltava kykenevä osallistumaan monimuotoisesti teoksen luovaan prosessiin: kommunikoidaan, puhumaan työstään, tekemään ajattelunsa näkyväksi ei vain suunnittelu- ja harjoitustilanteessa vaan myös maailmassa.” (Kilpeläinen 2017, 190.) Valosuunnittelijan keinot eivät ole vain valon ominaisuuksiin rajoittuvia.

Siinä missä valosuunnittelijan tulee kyetä avaamaan valollista ajatteluaan työryhmälle esimerkiksi luonnoskuvia käyttäen, tulee valosuunnittelijan kyetä avaamaan myös omaa ajatteluaan arvoihin ja etiikkaan liittyvissä kysymyksissä, ja pyrkiä näillä kommunikaation keinoilla vaikuttamaan siihen, millaista taidetta teemme. Se tekee valosuunnittelijasta itsenäisen taiteilijan.

Mistä haaveilen?

Toinen muoto otsikolle olisi voinut olla ”mihin pyrin”? Haluan kuitenkin lähestyä asiaa pehmeämmän ilmaisun kautta, vaikka haaveilun voisikin helposti nähdä nimenomaan vain haaveiluna, joka ei lopulta muuta mitään. Kuitenkin tässä kappaleessa on kyse siitä, että miksi minun mielestäni pitää toimia eettisesti, mitä se eettisyys lopulta on, ja millainen on oma utopiani, josta haaveilen ja jota kohti pyrin? Lakonisena ja ajoittaiseen kyynisyyteen syyllistyvänä ihmisenä haaveista kirjoittaminen on hieman vaikeaa, mutta tässä tapauksessa sentimentaalisuus minulle sallittakoon.

Haaveilen tasa-arvoisista yhteisöistä. Haaveilen moniäänisyydestä. Toivon, että kaikilla olisi yhtäläiset vapaudet tehdä itseään koskevia päätöksiä. Esittävien taiteiden kontekstissa tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, ettei alistettujen ja marginalisoitujen tarinoita kerrottaisi heidän puolestaan, vaan marginalisoidut saisivat tilaa sanoittaa omia kokemuksiaan. Oikeus elämään on myös oikeutta oman tarinansa kertomiseen, omilla ehdoillaan.

Toivon, että jossain vaiheessa yhteiskunnalliset rakenteet ovat muuttuneet, ja kategoriat hallitsevista ja marginalisoiduista ryhmistä menettäneet merkityksensä. Niiden sijaan on olemassa erilaisia keskenään tasa-arvoisia kulttuureita, identiteettejä ja yksilöitä. Tällä hetkellä näitä kategorioita kuitenkin tarvitaan, koska ne auttavat meitä ymmärtämään millä tavoin valta jakautuu yhteiskunnassa. Ainoastaan vallankäytön prosesseja ymmärtämällä voimme purkaa niitä.

Maailmamme on jatkuvasti muutoksessa, ja yhteiskunnalliset rakenteet eivät ole stabiileja, vaikka ne sellaisina monesti näyttäytyvät. Uskon, että asioihin voi vaikuttaa monin eri keinoin. Uskon ja toivon, että taide voi olla myös aktivismia. Voimme kokea merkityksellisyyden tunnetta taiteen parissa. Merkityksellisyyden tunteen kautta voimme tunnistaa niitä asioita, joita haluamme olla mukana edistämässä ja luomassa – ”*tämä on minulle tärkeää*”. Voimme luoda utopioita, ja näyttää mikä kaikki voisi olla mahdollista. Voimme opetella kestävämpiä ja kunnioittavampia tapoja yhdessä olemiseen ja tekemiseen myös taiteen avulla.

”Et jos nyt tosi erittäin lällyn yksinkertaistetusti ilmaisisin, ni kai mun mielestä se vastuu on olennaisin siinä, että ei lisää kurjuutta maailmaan.” (Karjalainen 2017a.)

VASTUU – VAPAUS

Yritin pitkään kirjoittaa vastuusta ja vapaudesta omina lukuinaan. Lopulta huomasin pyrkimyksen mahdottomaksi, koska nämä kaksi kietoutuvat niin läheisesti yhteen ja mahdollistavat toinen toisensa. Kuvataiteen tutkija Mika Hannula kirjoittaa artikkelissaan *Se on elämää, ei sen enempää – Nerot vapauden ja vastuun ristiaallokossa* positiivisen vapauden¹, eli vapauden johonkin (esimerkiksi oikeuden tasa-arvoon lain edessä) asettuvan ”lähelle vastuuta siitä, keitä me olemme, missä me olemme ja mikä on suhteemme sekä yksilölliseen että kollektiiviseen ympäristöömme.” (Hannula 2006, 361.)

Ilman vapautta tehdä valintoja ei voida myöskään arvioida yksilön käyttäytymistä vastuun näkökulmasta (Ahokas & Passini & Pirttilä-Backman 2005, 115). Vastuu kytkeytyy myös tiiviisti velvollisuuteen etenkin yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia asioita tarkasteltaessa (ibid.), eli myös tässä oppinnäytteessä vastuu ja velvollisuus kulkevat tiiviisti käsi kädessä.

Sensuuri – kriittisyys

”Saahan sitä paskaakin tehdä, jos se itteä puhuttelee. Tai koska tosiaan, kyllä nyt melkein mitä tahansa saa tehdä edelleenkin, voi piut paut piitata muista, mutta kyllä siitä sitten sanomista tulee ja hyvä niin tosiaan.” (Karjalainen 2017a.)

Haluan heti alkuun tuoda ilmi sen, että ainakaan itse en esitysten arvomaailmaa ja etiikkaa ruotiessani odota tai vaadi sensuuria, ja uskallan väittää, että harva muukaan tähtää sensuuriin. Sen sijaan odotan ja toivon tekijöiltä vastuuta ja kriittisyyttä valintojensa ja töidensä suhteen.

Populistiset väitteet sensuurin vaatimisesta tai jo kuluneet lausahdukset kuten ”eikö mitään saa enää tehdä”, ovat totta puhuen jossakin määrin raivostuttavia, koska ne kääntävät keskustelua väärille urille ja pakenevat vastuuta, keskustelua ja kehitystä. Lisäksi mainitut lausahdukset luovat väärää mielikuvaa nykyhetken ja historian suhteesta, koska nykyään

¹ Vrt. negatiivinen vastuu, eli vapaus jostakin (Hannula 2006, 391).

laajemmin väkivaltaisiksi ja sortaviksi ymmärrettävät teot, kuten blackface² tai seksuaalivähemmistöjen pilkkaaminen, ovat aina olleet väkivaltaisia ja sortavia.

Ei ole ollut sellaista aikaa, jolloin nuo teot eivät olisi olleet väkivaltaisia ja sortavia. Ne eivät ole muuttuneet väkivaltaisiksi ja sortaviksi sen takia, että niistä on alettu keskustelemaan, ja niitä on kritisoitu, vaan ne ovat olleet sitä lähtökohtaisesti aina. Niiden väkivaltaisuus on jäänyt kuulematta siitä syystä, että marginalisoitujen ryhmien ääntä ei ole kuultu, koska marginalisoidut ovat olleet vielä räikeämmin epätasa-arvoisessa asemassa kuin tänä päivänä, muun muassa lainsäädännön vuoksi. Se, että näistä rakenteellisen syrjinnän ja väkivallan muodoista puhutaan nykyään enemmän, kertoo myös siitä, että taistelua ihmisoikeuksista on käyty, monien marginalisoitujen asema on parantunut ja marginalisoidut ovat saaneet ääntään kuuluville, vaikka tilanne ei edelleenkään ole tasa-arvoinen.

Keskustelua jo tehtyjen teosten etiikasta ja esittämisestä on käyty viime aikoina paljon erityisesti kuvataiteen ja elokuvan parissa. Mikael Kinanen kirjoittaa blogitekstissään museoiden eettisestä vastuusta: ”Keskustelu esitettyjen teosten ja teosten esittämisen etiikasta ei kuitenkaan tarkoita teosten sensuuria. Museolla tulee olla selkärankaa esittää myös sellaisia teoksia, joiden näkökulman takana se ei seiso ja tuoda esiin myös ongelmakohtia esittämissään teoksissa. Sananvapaus yhteiskuntamme keskeisenä arvona tarkoittaa toki epämiellyttävien puheenvuorojen sietämistä. Epäeettinen teos ei kuitenkaan tarvitse pelastusta eettiseksi; päinvastoin teoksen kunnioittaminen omilla ehdoillaan edellyttää, että teoksen epäeettisyyttä ei piiloteta.” (Kinanen 2018.)

Erityisesti Kinanen viimeinen huomio siitä, että epäeettisyyttä ei tarvitse pelastaa tai piilotella, on mielestäni olennainen ja sovellettavissa jo tehtyjen teosten lisäksi aktiiviseen toimintaamme tässä hetkessä. Jo tehtyjen teosten tapauksessa epäeettisyyden tunnustaminen saattaa olla esimerkiksi teoksen kontekstin avaamista yleisölle, joskin toivoisin käytettävän kuitenkin myös

² Black- tai brownfacella tarkoitetaan sitä, kun valkoinen esiintyjä maskeerataan mustaksi. Näillä on vahvistettu stereotyyppioita ylläpitäen ja pilkkaamalla valkoisuuden valta-asemaa. (Abdulkarim & Lindfors 2016, 24.)

tarkkaa harkintaa niiden esittämisen suhteen, koska epäeettisen teoksen esittäminen vie tilaa eettiseltä teokselta. Valinta on ideologinen. Tässä hetkessä tapahtuvaan epäeettiseen toimintaan puolestaan liittyy kyky tunnistaa toimintaan kohdistettu kritiikki, ja pyytää toimintaansa anteeksi selittelyn ja väistämisen sijaan.

Itsereflektiosta ja intentiosta

”Ja nii hyvät tarkoitukset on kyllä ihan [yhtä] tyhjän kanssa, jos onnistuu kuitenkin niitä kohti pyrkiessään esimerkiksi toisintamaan ja vahvistamaan sortavia rakenteita, jos tavoite on ollut jokin toinen. Et siinä kohti varmaan on puuttunut jotain kriittisyyttä omaa työtä kohtaan. Ja mitä lie.” (Karjalainen 2017a.)

En voi kyllin paljon korostaa jatkuvan itsereflektion merkitystä taiteilijan etiikkaan ja tekoihin liittyen. Jokaista tekoa tulisi edeltää kysymys ”miksi”. Ystäväni piirsi lapsena kuvan hevosesta, joka sanoo puhekuplassa: ”Harkitse tarkkaan ennen kuin mitään teet.” Noin kaksikymmentä vuotta alkuperäisen teoksen piirtämisen jälkeen tästä piirroksesta tehtiin kangaskasseja, ja tämä muistutus liikkuu kangaskassina mukanani lähes päivittäin.

On esimerkiksi hyvä kysyä itseltään, miksi haluaa tehdä marginalisoituihin ryhmiin liittyvän teoksen, jos ei ole osa kyseistä ryhmää itse? Tunteeko olevansa aidosti kiinnostunut ja utelias? Kiinnostuminen ja uteliaisuus kumpuaa monesti eksotisoinnista, eli toiseuttamisesta – halutaan tietää ja ymmärtää mikä ”toinen” on ja ehkä ajatellaan omat pyrkimykset jaloiksi, kun halutaan jakaa tietoa (ks. esim. Hosseini 2017). Kuitenkin jo lähtökohta on tässä ongelmana. Carmen Baltzar kirjoittaa artikkelissaan *Valkoinen taide valtaistuimella*: ”Eksotisoiva katse toiseuttaa muut olemassaolon muodot kuin omansa, asettaen valkoisuuden ihmisyyden keskiöön. Se katsoo näkemättä pintaa syvemmälle, ymmärtämättä oman katseensa pinnallisuutta. Se katsoo omasta kulttuurisesta kontekstistaan, ymmärtämättä omien lähtökohtiensa rajoituksia” (Baltzar 2017.)

Länsimaisen taiteen kaanon on täynnä teoksia, joissa määritellään marginalisoitujen kokemuksia hallitsevan ryhmän äänellä. Todellinen moniäänisyys puuttuu, koska marginalisoiduilla ei ole ollut edes mahdollisuutta saada ääntään kuuluviin.

Etuoikeutetusta positiosta käsin on mahdollisempaa valikoida aiheeksi *toinen* ja kuvitella, että esimerkiksi riittävällä taustamateriaalin tutkimisella ja empaattisuudella pystyy aidosti kertomaan jonkun toisen tarinaa. Oma olemassaolo nähdään neutraalina, ja tämä johtaa harhaan, jossa oma näkökulma nähdään objektiivisena. Toiseutettu puolestaan nähdään vain subjektiivisen kokemuksensa esittäjänä, vastapainona normille edustamassa toiseuttaan (Järvinen 2016, 20; Abdulkarim & Lindfors 2016, 23).

Meidän tulisi tekijöinä olla kriittisiä omien teostemme suhteen ja realistisia oman perspektiivimme rajallisuuden suhteen. Tulisi pyytää rohkeasti apua, uusia näkökulmia ja mielipiteitä henkilöiltä, jotka ymmärtävät mitä ollaan tekemässä, sekä tekemisen että käsiteltävän teeman näkökulmasta. Omaan tekemiseensä turtuu, ja on hetkittäin jopa mahdotonta nähdä kaikkia tekojensa ulottuvuuksia.

E. D. Hirsch Jr. kirjoittaa artikkelissaan *In defense of the author*: ”It is not possible to mean what one does not mean, though it is very possible to mean what one is not conscious of meaning. - - Indeed, when an author’s meaning is complicated, he cannot possibly at a given moment be paying attention to all its complexities. But the distinction between attended and unattended meanings is not the same as the distinction between what an author means and what he does not mean.” (Hirsch 1967/2008, 277.)

Huolimatta siitä, että kaikista tekojensa ulottuvuuksista ei voi olla tietoinen ja tätä rajallisuutta kohtaan tulee myös olla armollinen, ei ajattelemattomuus ole vapautus vastuusta. Tätä voidaan ajatella *tilivelvollisuutena*, eli yksilö on vastuussa tuottamastaan vahingosta myös silloin kun se johtuu huolimattomuudesta tai ajattelemattomuudesta (Ahokas & Passini & Pirttilä-Backman 2005, 120).

Uskon, että teosta ei voi erittää tekijästään. En yritä väittää, että teokset tulisi lukea liian tiukasti tekijöidensä historiasta, persoonasta ja elämästä kertoviksi, mutta väitän, että arvot näkyvät ja vaikuttavat tekemiseemme. Tietokirjailija Juho Norrena kirjoittaa *Arvojen varjot* -teoksessaan arvon olevan pysyväisluontoinen valintataipumus (Norrena 2017, 80). Arvomme tulevat näkyviksi tekemissämme valinnoissa: ”Jokainen teko on valinta, joka kuvastaa kahta asiaa: tekijän tiedollista käsitystä todellisuuden luonteesta, erityisesti siitä mitä hän teolla voi saada aikaan, ja tekijän arvomaailmaa, hänen käsityksiään siitä, mitä hyötyä tai haittaa teon tekemisestä ja sen seurauksista mahdollisesti on.” (Pietarinen, 1990, 16.)

Näiden pysyväisluontoisten valintataipumusten, eli arvojen, muodostuminen puolestaan on monimutkainen prosessi, ja en yritä purkaa sitä syvemmin, mutta eletty elämä ympäristöineen ja kasvatuksineen on varmasti merkittävässä asemassa.

Väitän, että arvomme tulevat näkyville myös, kun tunnemme syyllisyyttä. Syyllisyys herää siitä, kun tajuaa toimineensa väärin eli omien arvojensa vastaisesti. Kognitiivisesta dissonanssista puhutaan sellaisissa tilanteissa, kun toimintamme on ristiriidassa arvojemme kanssa ja koemme olevamme vastuussa toiminnastamme (eli emme ole olleet pakotettuja toimimaan arvojemme vastaisella tavalla). Tästä seuraa ristiriidan kokemus, jossa muutetaan joko omaa toimintaa, tai käsitystä itsestä (ja arvoista) sellaiseksi, että toimintaa voidaan jatkaa kuten tähänkin asti. (Ahokas & Passini & Pirttilä-Backman 2005, 129.)

Syyllisyys on myös esimerkiksi häpeää rakentavampi tunne, koska syyllisyyttä kokeva ihminen katuu toimiaan ja aiheuttamaansa vahinkoa, kun taas häpeä kohdistuu koko minuuteen ja näyttäytyy itseinhona. Syyllisyydestä voi olla hyötyä, jos kantaa vastuun, ja pyrkii tietoisesti jatkossa toimimaan toisin ja pyrkii hyvittämään tekonsa. (op. cit. 130.) Syyllisyyden tunne voi siis olla hyödyllinen, koska se kertoo mikä meille on tärkeää. Siihen ei kuitenkaan kannata jäädä jumiin, koska tällöin huomio kiinnittyy itseän, eikä alkuperäiseen ongelmaan, josta syyllisyys on herännyt.

Koulutuksen vastuu

”Ja että miten muka taiteilija on joku objektiivinen maailman tutkiskelija ja tulkitsija, joka voi tehdä mitään. Ite en oo tässä taidekoulutuksessani kyllä mitenkään objektiiviseksi kaiken-ymmärtäjäksi oppinut.” (Karjalainen 2017a.)

Koulutuksen aikana ei tarvitse oppia objektiiviseksi kaiken-ymmärtäjäksi, mutta olisi kuitenkin hyvä oppia refleктоimaan ja käymään kriittistä keskustelua etiikasta ja arvoista. Opintojen aikana se on myös verrattain turvallista, koska etenkin Teatterikorkeakoulun kaltaisessa pienessä yhteisössä voimme olla toistemme tukena, silloinkin kun tulee mokailtua. Jos keskustelua esimerkiksi representaatioista ei käydä, ei voi olla myöskään ymmärrystä niistä. Ymmärryksen puute johtaa siihen, että omalla työllään tulee ylläpitäneeksi haitallisia valtarakenteita tai toiseuttavaa kuvastoa (Abdulkarim & Lindfors 2016, 24).

Näinä reiluna viitenä vuotena, joina olen opiskellut valosuunnittelun koulutusohjelmassa, on opintoja vaivannut mielestäni lähes olematon keskustelu arvoista ja etiikasta. Kysymys siitä, millaista maailmankuvaa tekemisemme välittää ja millaisiin arvoihin tekemisemme perustuu, on niin perustavanlaatuinen, että keskustelu pitäisi aloittaa heti opintojen ensimmäisestä vuodesta alkaen. Sen pitäisi olla mukana kaikessa tekemisessä ja kaikissa keskusteluissa, ei vain sivuhuomiona tai yhden iltapäiväluennon aiheena. Sen pitäisi tihkua jokaisesta saumasta kaikkeen tekemiseen. Keskustelu on vaikeampi aloittaa, kun ”tilanne on jo päällä”, jos toisella osapuolella ei ole hajuakaan millaisista ilmiöistä ja rakenteista puhutaan. Toisin sanoen pelkkä reaktiivisuus ei riitä, vaan pitää olla aktiivinen, jotta muutos on mahdollinen. Ei riitä myöskään oletus siitä, että ”kaikkihan nämä tietävät”.

Toisaalta Raisa Kilpeläinen (29.3.2018) tuo esiin vastauksissaan haastatteluuni sen, että hän pyrkii nostamaan tasa-arvon ja moninaisuuden teemoja esille työskennellessään säännöllisesti tuntiopettajana

valosuunnittelun ja äänen koulutusohjelmissa, ja ohjaa opiskelijoita pohtimaan arvojaan.

Kilpeläinen kirjoittaa sähköpostikeskustelussamme myöhemmin (31.3.2018) lisää niistä konkreettisista keinoista arvojen pohdinnalle, joita ovat muun muassa omien arvojen kartoittamistehtävät, katsottujen teosten representaatioiden ja eettisten kysymysten analysointi, ja teosten taustoihin tutustuminen historiallisten ja yhteiskunnallisten ilmiöiden kautta. Tämänkaltaiset keskustelut muistan itsekin kandiopinnoistani Kilpeläisen opettamilta kursseilta. Kilpeläisen opettamilla kursseilla koen myös tulleetni kuulluksi niiden vaikeuksien suhteen, joita etenkin kandiopinnoissani koin vuosikurssimme ainoana naispuolisena opiskelijana.

Valosuunnittelija Erno Aaltonen (12.3.2018) kirjoittaa myös vastauksessaan liittyen koulutuksen keinoihin, että ”on tärkeää oppia analysoimaan toiseuden representaatiota ja näyttämön hierarkisuutta sekä sitoutua jatkuvaan omien motiivien kyseenalaistamiseen ja muiden kuuntelemiseen. Uhriutuvasta, ”eikö mitään saa enää tehdä” -asenteesta on pyrittävä aktiivisesti eroon, sillä se kääntää keskustelun varsinaisesta ongelmasta takaisin tekijään.”

Keskustelu esimerkiksi representaatiosta ja toiseuttavista rakenteista on perustavanlaatuinen myös siinä, että se voi ravistella, ja tuoda esiin myös defensiivisiä toimintamalleja, kuten kieltämistä ja selittelyä. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, koska yksilö joutuu pohtimaan omia etuoikeuksiaan, näiden vaikutusta omaan toimintaan ja paikkaan maailmassa. Omien etuoikeuksien ja aseman pohtiminen onkin hyödyllinen ja välttämätön prosessi. Defensiivinen asenne sen sijaan ei ole hyödyllinen sen minäkeskeisyydessä, mutta siitäkin voi nimenomaan *opetella* eroon. Ajattelen myös, että on helpompaa omaksua tietoa ja opetella uusia käyttäytymismalleja tilanteessa, jossa ei varsinaisesti ole ”pakko” esimerkiksi konfliktin takia. Prosessi ei ole nopea, eikä se lopu koskaan, mutta se on olennaisen tärkeä.

Valosuunnittelija Kristian Palmu (22.3.2018) vastaa kysymykseen, kokeeko hän saaneensa koulutuksessa apua eettisen keskustelun käymiseen seuraavasti: ”I entered a bubble and I swim and I never collide, voisi olla mun vastaus tähän. Tarkoittaen, että kuplassa saatetaan puhuta näistä asioista,

mutta ei niistä keskustella. Jos keskustelulle ei ole tarvetta, niin eikös se ole hyvä juttu tässä tapauksessa. On löytänyt itselleen hyvän kuplan ja koulun. Eettisyyttä ja moraaliteettia koskevia kysymyksiä tulee käsiteltyä kotona netin ja kirjallisuuden äärellä tai vaikkapa baarissa. Tai näin mä toivon ihmisten viettävän vapaa-aikansa. Toivon, että ihmiset olisivat tietoisia näistä asioista ja kiinnostuneita. Vai onko tosiaan niin, ettei asioista keskustella, koska kukaan ei osaa keskustella asioista.”

Ymmärrän Palmun kokemuksen siitä, että olemme tämän koulun kontekstissa saman kuplan sisällä, mutta olen taipuvainen ajattelemaan, että lopulta keskustelun puute johtuu juuri siitä, minkä hän lopuksi toteaa, eli eettisyyteen liittyvistä asioista ei osata (tai ehkä uskalleta) keskustella. Kyseessä saattaa olla myös vahva oletus (tai tieto) siitä, että yhteiset arvot jaetaan, ja siksi keskustelua ei koeta tarpeelliseksi, kuten myös Raisa Kilpeläinen (29.3.2018) tuo esiin haastattelussaan. Kilpeläinen (ibid.) kuitenkin lisää, että yllätyksiä ilmenee ja keskustelua tarvitaan. Itse koen, että keskustelun puute tosiaan saattaa monessa tapauksessa johtua siitä oletuksesta, että yhteinen arvopohja löytyy, mutta pelkkä oletus saattaa johtaa harhaan ja lopulta väärinymmärryksiin tai konflikteihin.

Palmu (22.3.2018) myös esittää tärkeän kysymyksen: ”Alkaako tervetulleen asioiden eettisyyttä koskevan keskustelun kautta syntyä jokin hiljentymisen kulttuuri?” Tällä hän viittaa siihen, että ihmiset eivät ota osaa keskusteluun esimerkiksi kulttuurisesta omimisesta, koska eivät koe tietävänsä riittävästi ja pelkäävät, että joku loukkaantuu. Hän (ibid.) myös pohtii, onko yleissivistyksen minimimäärä kasvanut (kenties internetin vuoksi).

Tunnistan hyvin Palmun kuvaileman keskustelukulttuurin, jota hän kuvaa hiljentymisen kulttuuriksi. Asiaan liittyy monia näkökulmia. Toisaalta hiljentymisen, tai pikemminkin kuunteleminen, on erittäin hyvä tapa toimia keskusteluissa, joissa tunnistaa, ettei tiedä asiasta riittävästi. Se on toimiva tapa oppia toisilta, jotka ovat perehtyneet keskustelun aiheeseen laajemmin. Kuitenkin jos hiljenemisen myötä keskustelu lakkaa täysin, niin miten siinä tapauksessa kehitystä voi tapahtua? Tai jos vain oletamme jakavamme yhteisen arvopohjan?

Katsommeko silloin sormien läpi esimerkiksi loukkaavia vitsejä, koska ajattelemme, ettei toinen kuitenkaan tarkoittanut pahaa? Mietin, millaista työskentelykulttuuria tällainen sormien läpi katsominen voi tuottaa. Kuulun siihen – joidenkin mielestä tiukkapipoiseen – porukkaan, joka uskoo käytetyn kielen (eli myös huumorin) vahvistavan todellisuutta, eli jos toistamme vahingollisia ja loukkaavia stereotyyppioita, niiden olemassaolo vahvistuu. Tässä palaan myös jo aiemmin todettuun arvojen luonteeseen, eli arvomme tulevat näkyviksi tekojemme kautta. Käyttämämme kieli pitää sisällään valintoja ja tekoja, jotka kertovat arvoistamme.

Ajattelen niin, että meidän pitäisi uskaltaa vaatia toisiltamme enemmän. Koen sen osoituksena luottamuksesta. Luotan toiseen henkilöön, uskon hänen hyvään tahtoonsa ja tiedän, että hän pystyy parempaan. Vaatimista en tarkoita myöskään tylytenä, vaan se voi olla vastavuoroista ja kunnioittavaa kehittymistä yhdessä. Kritiikkiin voisi opetella suhtautumaan uudella tavalla: kritisointi on luottamuksen osoitus toista ihmistä kohtaan. Ei yksisuuntainen moite, vaan keskustelunavaus.

Yhteinen vastuu

Tässä kappaleessa käsittelen niin instituutioiden ja ”kentän”, työryhmien kuin katsojankin vastuuta. Pyrin etenemään ikään kuin kronologisesti niin, että ensimmäisenä käsittelen instituutioiden ja ”kentän” vastuuta, jonka koen olevan ensimmäinen vaihe, jossa vastuu esittävien taiteiden tasa-arvoisuudesta tapahtuu ja ilmenee. Sen jälkeen käsittelen työryhmän vastuuta, koska se on monilta kohdin alisteinen instituutioiden ja laajemman kentän rakenteille.

Tästä siirryn lyhyesti käsittelemään katsojan vastuuta, joka ei itseasiassa kuitenkaan ole viimeinen pysäkki, vaan vastuu siirtyy katsojalta takaisin instituutioihin ja työryhmiin esitettyjen vaatimusten ja toiveiden (esimerkiksi ”haluamme nähdä moniäänisempää ja tasa-arvoista taidetta”) myötä. Kyseessä ei ole siis lineaarinen jana, vaan risteilevä vuorovaikutus, jossa kaikilla on mahdollisuus vaikuttaa.

Instituutioilla tarkoitan tässä yhteydessä esimerkiksi rahoittavia tahoja (säätioitä) sekä esitystiloja ja näiden johtoa. ”Kentästä” puhuminen tuntuu jopa vitsikkäältä, koska kenttä on ollut minulle opiskelijana jokin humoristisen mystinen tulevaisuus, jolle siirryn ”työkalupakki” kainalossa. Kenttä on siis yhteisö, jonka me esittävien taiteiden tekijät muodostamme, ja jossa meillä kaikilla tulisi olla yhtäläinen mahdollisuus vaikuttaa, kehittää alaa ja keskustelua. Kenttä ei ole kuitenkaan organisaatio, sillä ei ole nimettyä johtoa, mutta hierarkiat vaikuttavat samoin kuin muussakin yhteiskunnassa.

Instituutiot ovat merkittävässä asemassa, koska ne pystyvät monilta osin määrittelemään sen, millaista taidetta voimme tehdä. Millaisille teoksille tarjotaan tilaa, millaisia teoksia otetaan ohjelmistoihin, millaisia tekijöitä? Instituutioilla on suuri valta siihen, millaista monimuotoisuutta näemme näyttämöillämme.

Tekemäni haastattelun vastauksissa Raisa Kilpeläinen (29.3.2018) kirjoittaa kentän epätasa-arvoisista rakenteista ja toteaa valosuunnittelun, kuin myös esittävän taiteen kentän laajemmin, olevan miesten hallitsema ala. Kilpeläinen (ibid.) jatkaa: ”Tärkeää on mielestäni, että pyrittäisiin myös teatterialalla tunnistamaan ja purkamaan stereotyyppisiä sukupuolinormeja

esim. ammattien suhteen. Ja että tiedostettaisiin ja tunnistettaisiin myös se, keiden lauluja alalla enimmäkseen lauletaan: kuka valitsee työntekijät, ohjelmistot, esitettävät jutut, aiheet, jne... Kenellä on valta sanella kirjoittamattomat ehdot. Valtaosa laitoksista on miesten johtamia. Valtaosa laitosesityksistä on miesten ohjaamia ja kirjoittamia. Valtaosa tuotannoista esim. hierarkkisen rakenteensa kautta toistavat representaatioita eri ammattiryhmistä, heidän kyvyistään ja kapasiteetistaan ja oletetusta paikastaan/tehtävistään produktioissa.”

Työryhmän toiminnasta ja vastuusta puhuttaessa on erotettavissa toisistaan se, että kenties hieno ja mukava prosessi voi johtaa kammottavan epäeettiseen teokseen ja se, että kammottavan epäeettinen prosessi voi johtaa hienoon teokseen. Kirjoitan ensin epäeettisistä teoksista, sen jälkeen epäeettisistä prosesseista.

Nimimerkki Carmen B. kirjoittaa blogissaan katsomiskokemuksestaan Ryhmäteatterin kesäteatteriesityksessä *Seitsemän veljestä*. Esityksen ohjasi Kari Heiskanen ja se oli ensi-illassa 15.6.2017 Suomenlinnan Hyvän omantunnon linnakkeessa. (*Ryhmäteatteri* 31.3.2018.)

Esityksessä oli kaksi romanihahmoa, jotka on esitetty ilmiselvän rasistisesti niin koko elekielen kuin brownface-maskeerauksenkin osalta (olen nähnyt kyseisen esityksen myös itse). Carmen B. kirjoittaa esitystä valmistaneen työryhmän yhteisestä vastuusta: ”Seitsemää veljestä ei ole ollut tekemässä pelkästään ohjaaja, vaan kokonainen työryhmä. Rasistinen representaatio on ollut kovin monien silmien alla ennen kuin se on tupsahtanut minun eteeni. Teatterin johto, puvustajat, lavastajat, valomies, he ovat varmasti nähneet näytelmän? Näyttelijöissä on myös nuoria, kaikki eivät ole täyttäneet vielä kolmeakymmentäkään. Jostain syystä haluaisin vaatia ikätovereiltani enemmän. Olen itsekin valinnut suunnilleen työttömyyteen johtavan taiteilijan ammatin, joten tiedän että töitä pitää vastaanottaa, kun niitä saa. Mutta jonkun toisen ryhmän ihmisoikeuksien kustannuksella? Minun on vaikea uskoa, että nuoret näyttelijät tekisivät näin tietoisesti. Postkolonialistisen teatterin a p c ei vain ilmeisesti ole hallussa.” (*Carmen B.* 14.8.2017.)

Seitsemässä veljeksessä käytettyjen rassististen stereotyyppien ongelmat ovat kenties paremmin tiedostettuja niin sanotulla vapaalla kentällä³, kuten ilmenee myös muutamissa tekemissäni haastatteluissa. Salla Salin (15.3.2018) kirjoittaa, että vapaan kentän produktioissa ”näkemykset ja maailmankuvat ovat ehkä lähtökohtaisesti jo aika samansuuntaisia ja ihmiset ovat varsin tietoisia ja avoimia erilaisille ajassa liikkuville ilmiöille.” Erno Aaltonen (12.3.2018) puolestaan kirjoittaa, että ”sellainen teatteri, jonka toimintakulttuuriin kuuluu laajemman yleisön puhuttelemisen tunnistettavia stereotyyppioita käyttäen, on mielestäni keskimäärin vapaata kenttää ja nykykoreografiaa reippaasti jäljessä.”

On kuitenkin ällistyttävää, että black- ja brownfacen kaltainen ilmiselvän rassistinen teko päätty näyttämölle edelleen vuonna 2017. Asialle ei ole olemassa ainuttakaan lieventävää asianhaaraa – kaikki tieto black- ja brownfacen rassistisuudesta on saatavilla helposti, samoin kuin on saatavilla tieto suomalaisten sortavasta suhteesta romaneihin, romanien edelleen kohtaamasta arkipäiväisestä rasismista ja vihapuheesta ja niin edelleen... En tiedä, onko aiheesta käyty työryhmässä keskustelua, ja spekulointi aiheesta on tässä kohdin turhaa. Merkittävä ja kritisoitava asia on se lopullinen valinta rassistisesta ja stereotyyppisestä representaatiosta, joka tuodaan näyttämölle yleisön naurettavaksi.

Siirryn nyt pohtimaan lyhyesti teoksen tekemisen prosessia ja sen vaikutusta teokseen. Uskon siihen, että tekemisen prosessi erilaisine kokeiluineen vaikuttaa teoksen yleisölle nähtävään muotoon. Prosessi voi esimerkiksi monin tavoin rikastuttaa näyttämöllä nähtävää teosta, esimerkiksi jonkinlaisena tuntuna siitä, että teoksen maailmassa on eletty, monia asioita kokeiltu ja hylätty. Tällöin teos tuntuu myös ulottuvan laajemmalle kuin pelkkään esitystapahtumaansa – se pitää sisällään oman maailmansa.

Samoin uskon, että työskentelyn tavat ja työskentelykulttuuri voivat näkyä teoksen näyttämölle päätyvässä muodossa. Aina näin ei tietenkään ole, ja hienojen teosten taustalta paljastuu räikeitä esimerkkejä siitä, miten valtaa on

³ Vapaan kentän voi määritellä monin eri tavoin, mutta esimerkiksi Anu Oijaalan ja Vilja Ruokolaisen Cuporelle tekemässä *Vapaan kentän jäljillä* -tutkimuksessa vapaa kenttä määritellään ”niiksi toimijoiksi, jotka eivät saa valtionosuutta.” (Oijaala & Ruokolainen 2013, 7.)

käytetty väärin. Vaikka työskentelyn tapa ei vaikuttaisi ja näkyisi selvästi, niin työskennellessämme näin vahvasti ryhmätyöhön pohjaavalla alalla, pitäisi keskinäisen kunnioituksen olla perustavana lähtökohtana kaikelle tekemiselle.

Fabian Nyberg vertaa taiteen maisterin tutkinnon kirjallisessa opinnäytetyössään teoksen tekemistä lapsen kasvattamiseen. Niin lapselle kuin teoksellekaan ei voi ainoastaan kertoa, miten pitää toimia, vaan molemmille täytyy näyttää esimerkkiä. (Nyberg 2017, 48–49.) Valintamme, arvomme ja työtapamme siis näkyvät teoksessa. Nyberg (ibid.) jatkaa painottaen oman toiminnan analysoinnin tärkeyttä, koska uskoo toiminnan näkyvän teoksessa: ”If we do not understand that the way we work – taking both physical, social, linguistic and imaginary aspects into account – really affects the art piece, then how can we really tune our artistic identity in the way we want?”

Salla Salin (15.3.2018) kysyy: ”Voidaanko esimerkiksi teoksen tekemisen prosessi ja sen tulos erottaa toisistaan? Edustaako teoksen tekemisen prosessi (myös) teoksen arvomaailmaa vai riittääkö teoksen eettisyyden määrittelyyn sen käsittelemien teemojen arviointi ja/tai materiaallinen lopputulos?” Teoksen tekemisen prosessi edustaa nähdäkseni ainakin tekijöidensä arvomaailmaa – miten on valittu tehdä. Tekijöiden arvomaailma näkyy myös teoksen arvomaailmassa – mitä on valittu tehdä ja miten. Tästä syystä väitän, että tekemisen prosessi edustaa myös teoksen arvomaailmaa, muu on tekopyhää.

Työryhmistä tai tekijöistä paljastuvat epäeettiset toimintatavat saattavat myös lopulta muuttaa katsojan suhdetta teokseen. Tai ainakin ne avaavat keskustelun siitä, pitäisikö katsojan suhteen muuttua – pitäisikö lopettaa sellaisten elokuvien ja näytelmien katsominen, joissa esimerkiksi ohjaajan tiedetään käyttäneen valtaansa väärin?

Kysymys katsojan vastuusta on monimutkainen, ja myös ennen kaikkea yksilöllinen, koska siihen vaikuttaa kunkin oma arvomaailma. Omalla kohdallani on käynyt niin, että en voi tietyistä teoksista enää nauttia saatuaani kuulla niiden taustoista tai ymmärrettyäni niissä vaikuttavia valtarakenteita selkeämmin. Tiettyjen teosten kohdalla jatkan niiden katsomista tai

kuuntelemista, mutta kriittisesti ongelmat tiedostaen. Ei niistä enää kovin hyvä mieli tule. Kuten jo aiemmin todettu Mikael Kinasta (2017) lainaten, ei epäeettinen teos tarvitse pelastusta (eli selittelyä tai epäeettisyyden piilottelua) epäeettisyydestään. Ongelmakohdat voi tiedostaa ja ”kuluttaa” (niin puiseva ilmaus kuin kulutus onkin puhuttaessa taiteesta tai viihteestä) kriittisesti.

Edellä esittämäni näkökulmien perusteella totean, että vastuu tasa-arvoisuuden edistämisestä ja sortavien valtarakenteiden purkamisesta on yhteinen, monissa eri vaiheissa tapahtuva. Vaikka etuoikeutetusta saattaa tuntua, ettei tarvetta muutokselle ole, on kuitenkin ymmärrettävä sortavien rakenteiden vaikutus meihin kaikkiin. Patriarkaatin, valkoisen ylivallan ja kapitalismin määrittämät ahtaat roolit ja normit rajoittavat lopulta meitä kaikkia, vaikka sortavat rakenteet vaikuttavat kipeimmin heihin, jotka yhteiskunnassa marginalisoidaan.

Moraalisesta aukottomuudesta

”Mut tollanen moraalinen aukottomuuskaan ei oo varmaan se, mitä ainakaan ite tavoittelen. Tai et moraali nyt vaikuttaa niin moneen eri aspektiin elämässä, että sitä voi rikkoa ja horjuttaa monellakin tavalla, ja silti olla esim. toisintamatta haitallisia stereotyyppioita ja valtarakenteita.

Mutta silleen vaikea alue, koska joiltakin osa-alueilta moraalini on varmaan erittäinkin löyhä, mutta on puolestaan alueita, joilla on puolestaan tosi tarkka siitä, miten tehdään ja mitä tehdään. Tai että niin, millaiset arvot nyt kenelläkin on.” (Karjalainen 2017a.)

Aiheita teoksille on lukemattoman monia ja luultavasti suurin osa aiheista ei ole eettisesti arveluttavia. Onkin kyse tekijöiden mielikuvituksesta ja luovuudesta, että miten aiheisiin osataan tarttua ja miten ne osataan nähdä ja löytää. Ei tarvitse tehdä kädenlämpöisiä ja tasapaksuja, ”moraalisesti puhtaita” esityksiä, vaan voi tehdä moraalisesti ristiriitaisia, kutkuttavia, kauhistuttavia ja rajoja rikkovia esityksiä loukkaamatta jo valmiiksi loukattuja.

On eri asia tehdä esitys, joka on esimerkiksi seksuaaliselta moraaliltaan sillä tavoin löyhä, että naapuri närkästyy siitä, kuin tehdä esitys, jossa vähän ”leikitellään” stereotyyppioilla, ja päädytään tällä tavalla toisintamaan ja vahvistamaan niiden olemassaoloa. Se, että pyydetään, että älkää tehkö jo entisestään marginalisoitujen elämästä vaikeampaa, ei ole kaiken kieltämistä. Jos kokee, että ei uskalla nyt mitään enää tehdä, kun on pyydetty esimerkiksi, ettei pilkata sukupuolivähemmistöjä, on ehkä hyväkin olla hetken aikaa tekemättä taidetta, ja myllätä omaa ajatus- ja arvomaailmaa läpi myös omaa asemaansa pohtien.

Sen sijaan, että jäisimme jumiin mieltiessämme, mitä kaikkea emme saa tehdä, voisimme miettiä, mitä haluamme tehdä ja millaista maailmaa haluamme luoda. Millaisin keinoin siihen päästään?

KOHTI EETTISTÄ KESTÄVYYTTÄ

“C: Apologizing is good but your intentions really don’t matter John. She is still dead.

J2: So what should I do then?

C: This world, your world, is constructed of oppressing ideologies. You could start by seeing your whiteness and admitting your privileges.

J2: Umm aha.

C: And then you should give up the privileges that are gained through oppressing. Instead you should share access to resources, power and spaces.

P2: Sharing resources that aren’t even yours

P1: And you could try to be less eager in knowing and interpreting everything and everybody else’s experience through your experience. Instead you could give back space and try to really listen to what others have to say.”

(Lindfors 2016.)

Yllä oleva lainaus on ote koreografi Sonya Lindforsin *Noble Savage* -esityksessä (ensi-ilta 19.4.2016) olleesta lukudraamallisesta kohtauksesta, jossa Pocahontas ja John Smith ovat parisuhdeterapiassa tilanteessa, jossa Pocahontas on jo kuollut. Kohtaus on alkupuolella tuskastuttavankin tunnistettava esimerkki siitä, miten keskustelu sortajan ja sorretun tai sorretun liittolaisen⁴ välillä menee, eli kuinka vaikea sortajan on myöntää omaa osallisuuttaan sortoon ja omia etuoikeuksiaan. Kohtauksen edetessä keskustelu kehittyy kuitenkin yhteisymmärrystä rakentavaksi ja sitä kautta toivoa luovaksi. Kohtaus on siis kokonaiskaareltaan hyvä esimerkki siitä,

⁴ Engl. ally, allies. Tiettyyn marginalisoituun ryhmään kuulumaton henkilö, joka pyrkii toimimaan ko. ryhmän liittolaisena eli puuttuu esimerkiksi puheen tavoissa tai muussa käytöksessä ilmenevään sortoon ja ennakkoluuloihin. (ks. esim. Thurén 2018.)

miten keskustelua valtarakenteista ja etuoikeuksista voi käydä, ja miten tilanne voi edetä. Kohtauksessa esille tulee myös erittäin tarkasti ja herkullisesti kaikki ne erilaiset puolustelun keinot, joilla etuoikeutettu pyrkii selittelemään itseään ja etuoikeuksiaan, koska on kykenemätön tunnistamaan, tunnustamaan ja ymmärtämään sitä, miten hänen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen asemansa on rakentunut.

John Smith yrittää keskustelun alussa romantisoida toimiaan, jatkaa uhriutumalla ja kokemistaan vääryyksistä kertoen. Pocahontas yrittää väleissä huomauttaa, että John Smith kääntää koko ajan keskustelua itseensä, ei suostu myöntämään sortavia ja väkivaltaisia tekojaan ja sitä, että John Smithin etuoikeutettu asema on rakentunut muiden riistämisen myötä.

Tilanteeseen tuodaan stereotyyppisen paha rasistihahmo mesoamaan nationalistisia kliseitään, ja tätä hahmoa syntipukkina käyttäen John Smith pyrkii irrottautumaan omasta vastuustaan: ”DO YOU SEE! I am not the bad guy here! HE IS!!! The evil imperialist, bad racist person that makes me look good. YES! Thank god we got this sorted out, I was really starting to feel a bit uncomfortable and aware of my own whiteness.”

John Smithille huomautetaan, että hän ylläpitää sortavia valtarakenteita ja on osa ongelmaa, etenkin jos hän ei tiedosta etuoikeutettua positiotaan ja jatkaa toimiaan kuten tähänkin asti. John Smith suuttuu, koska kokee, että mikään ei riitä. Pocahontas ja terapeutti kertovat, että John Smithin pitäisi myöntää etuoikeutensa ja ymmärtää, että etuoikeudet on saavutettu toisten kärsimyksellä ja että hänen etuoikeutettu positionsa ei ole normi tai neutraali, vaan perustuu sortavaan heteronormatiiviseen ja patriarkaattiseen valkoiseen ylivaltaan. John Smith hämmentyy jälleen muun muassa siitä, että mitä se tarkoittaisi, jos valkoinen mies ei ole normi ja hänelle kerrotaan, että se tarkoittaisi sitä, että hänen positionsa olisi juuri niin eksoottinen ja etninen kuin Pocahontaksenkin.

John Smith jää miettimään hänelle kerrottuja asioita. Hän pyytää anteeksi, jos on loukannut Pocahontaksen tunteita tarkoittamattaan. Hänelle huomautetaan, että anteeksipyyntö on kiva, mutta tarkoitusperillä ei ole väliä, kun Pocahontas on kuitenkin kuollut. Hänelle kerrotaan, että hänen

kannattaisi pyrkiä luopumaan etuoikeuksistaan, ja mahdollistaa muille niitä samoja tilaisuuksia, mitä hänellä on etuoikeutetun positionsa vuoksi ja sen sijaan, että pyrkisi kertomaan kaikkien muidenkin tarinat, keskittyisi kuuntelemaan ja antamaan tilaa.

Pocahontas huomauttaa lopuksi, että ymmärtäähän John Smith sen, että tilanteessa on käytetty valtavasti aikaa siihen, että Pocahontas selittää John Smithille tämän omia etuoikeuksia valkoisena miehenä – ja siitä huolimatta, että Pocahontas on ollut näistä tietoinen ja haluaisi keskittyä jo omaan haaveisiinsa. Hän kehottaa John Smithiä pidättäytymään taiteen tekemisestä hetkeksi tehdäkseen tilaa muille tekijöille. John Smith lupaa yrittää parhaansa ja tiedostaa, että Pocahontasin oli varmasti vaikeaa puuttua ja huomauttaa hänen toiminnastaan, ja lopulta kiittää Pocahontasta keskustelusta ja oman näkökulmansa esiin tuomisesta. (Lindfors 2016; *Noble Savage* 5.2.2018.)

Pyrin seuraavassa kappaleessa tarjoamaan lukijalle muutamia näkökulmia ja keinoja, joita ajatella ja tuoda esiin puhuttaessa arvoista ja etiikasta. Monia muitakin mahdollisia strategioita varmasti on. Kuitenkin pyrkimyksenä on se, että miten pääsisimme yhteisymmärrykseen?

Keinoja

Henkilökohtainen prosessi alkaa mielestäni omien arvojen, etuoikeuksien ja position tiedostamisesta, ja tätä seuraavasta itsereflektiosta. Mikä minulle on tärkeää? Miten voin edistää minulle tärkeitä arvoja ja niiden ilmenemistä maailmassa? Missä määrin haluan sitoutua minulle tärkeiden arvojen edistämiseen? Millaiset asiat vaikuttavat asemaani yhteiskunnassa?

Etuoikeuksien tunnistamiseen löytyy esimerkiksi internetistä myös monia erilaisia apuvälineitä, kuten niin sanottuja ”etuoikeuskävelyitä”. Etuoikeuskävely on sarja kysymyksiä, joiden avulla on helpompi hahmottaa yhteiskunnallista asemaansa. Opettajamateriaaliksi koostetussa *Älä olet – Normit nurin* -kirjassa on yksi malli etuoikeuskävelyn tekemiseen. Se pitää sisällään erilaisia väitteitä, esimerkiksi: ”kukaan ei ole kysynyt sinulta, oletko tyttö vai poika”, ”äidinkieltäsi, uskontoasi ja kulttuuriasi arvostetaan yhteiskunnassasi”, ”tulit tähän rakennukseen ilman, että sinun piti miettiä rappusia tai kynnyksiä” ja ”joka päivä voit lukea sanomalehdistä

menestyneistä ihmisistä, joilla on sama ihonväri kuin sinulla”. (*Älä olet – normit nurin* 2013, 66.)

Työryhmien toimintaan vaikuttaminen on jokaisen vastuulla, mutta haluan tuoda esille sen, että keinomme ja mahdollisuutemme vaikuttaa eivät ole yhteismitallisia. Niin sanotun kissan nostaminen pöydälle voi olla todella vaikeaa johtuen esimerkiksi työryhmän sisäisistä hierarkioista, henkilön positiosta tai arkuudesta johtuen. Monesti retorinen vaikuttavuus koetaan myös asiasisällön vaikuttavuudeksi, vaikka kyseessä ovat eri asiat. Haluaisin tässä välissä vakuuttaa jokaista arkaa keskustelijaa siitä, että on täysin ok itkeä keskustellessa esimerkiksi arvoista kärkkäässä tilanteessa. On myös täysin ok sanoa etukäteen, että saattaa itkeä ja pyytää, että muut ymmärtävät ja odottavat. On myös täysin ok pyytää, että keskustelu käydään esimerkiksi kirjoitetussa muodossa, jos se tuntuu helpommalta. Mikään näistä ei vähennä puheenvuoron tärkeyttä ja sen sisällön merkittävyyttä.

Mitä tulee työryhmään vaikuttamiseen, niin lähtökohtaisesti ei välttämättä kannata hakeutua työskentelemään ihmisten kanssa, joiden arvomaailman tietää eroavan omistaan, ellei halua hyödyntää jonkinlaista soluttautumista strategiana. Kysyessäni haastateltavilta miten he toimisivat, jos työryhmän ja teoksen arvomaailma olisivat ristiriidassa heidän omansa kanssa, Raisa Kilpeläinen (29.3.2018) ja Katja Muttilainen (15.3.2018) vastasivat, että ensisijaisesti pyrkivät välttämään sellaiseen työryhmään joutumisen tekemällä taustatyötä.

Yllätyksiä kuitenkin sattuu, ja itsensä saattaa löytää tilanteesta, jossa arvomaailmaan liittyviä jännitteitä ilmenee. Miten toimia tällaisessa tilanteessa? Kaikki haastateltavat painottavat keskustelun tärkeyttä ja rohkeutta puuttua ja käydä keskustelua, oli kyse sitten argumentoinnista tutkimustuloksen, näkökulmia tarjoten ja kyseenalaistaen tai psykologisretorisesti keskustelukumppanin minäkuvaan vedoten.

Erno Aaltonen (12.3.2018) kirjoittaa: ”Ihmiset tekevät jatkuvasti eettisesti arveluttavia valintoja epähuomiossa tai vanhasta tottumuksesta, jolloin keskustelulle on enemmän tilaa. Keskustelu voi olla vaikeaa silloin, kun keskustelukumppani kokee itsensä liberaaliksi/feministiseksi/antirasistiseksi,

mutta ei ole sitoutunut päivittämään omia käsityksiään ja hahmottamaan sellaisia rakenteita ja toimintamalleja, joista hän itse hyötyy. Jatkuvan väärässä olemisen hyväksyminen ja kuunteleminen voi olla paras tie kohti eettisesti kestävä taidetta.”

Kysyin myös, näkisivätkö haastatellut mahdollisena jättäytyä produktiosta kokonaan pois sellaisessa tapauksessa, kun mitkään vaikuttamisen keinot eivät ole toimineet, ja he eivät pystyisi seisomaan teoksen maailmankuvan ja keinojen takana. Haastatelluista kaikki vastasivat kyllä. Toki he tuovat esille, että tilanteeseen vaikuttaisi myös se, minkälaisista maailmankuvallisista eroista on kyse, ja se onko jättäytyminen taloudellisesti mahdollista, ja niin edelleen.

Kysymys on itselleni, pian alalle valmistavana, haasteellinen. Haluan vastata kyllä. Toivon ylipäättään, että saan tehdä töitä. Vielä enemmän toivon sitä, että saan tehdä merkityksellisiä töitä sellaisten ihmisten kanssa, joiden kanssa jaan yhteisiä arvoja, ja tiedän keskusteluyhteyden toimivan. Toivon voivani luottaa omaan kykyyni tehdä ennakkoharkintaa produktioiden suhteen, ja oman arvomaailmani vakauteen siinä, etten anna esimerkiksi rahan määrittellä sitä, millaiseen työhön sitoudun. Toivon myös, että tämä kysymys pois jättäytymisestä säilyy omalla kohdallani teoreettisena pohdintana, eikä sellaista tilannetta tule, jossa tätä joutuisin käytännössä miettimään.

Entä miten puolestaan toimia tilanteessa, jossa ei ole aivan varma tekojensa tai keinojensa eettisyydestä? Huomioon otettavia puolia ja toimivia keinoja on tähänkin varmaan monia, joita en osaa tulla tässä kohdin ajatelleeksi. Tuon esille kuitenkin muutamia toimivia keinoja, joita voi soveltaa monissa eri tilanteissa.

Ruskeat tytöt -verkkomedian artikkelissa *Mainos, mainos, kuvastin* Jasmina Amzil viittaa elokuvatutkimuksen professori Richard Dyerin kehittämään vaihtotestiin. Vaihtotesti yksinkertaistettuna toimii niin, että esimerkiksi mainoskuvassa olevan mustan henkilön tilalle kuvitellaan valkoinen henkilö, ja jos kuvan merkitys muuttuu tai katoaa vaihdoksen myötä, voi olla syytä pohtia kuvan asetelmaa ja viestiä uudelleen. (Amzil 2018.) Vaihtotestiä voi

nähdäkseni soveltaa myös muihin ominaisuuksiin kuin ihonväriin ja muihinkin tilanteisiin kuin kuviin, kuten teoksessa oleviin rooleihin.

Vaihtotesti on mielikuvituksen tasolla toimiva ennaltaehkäisevä teko. Sitä voi pyrkiä soveltamaan myös kysymykseen katsojasta. Kenet kuvittelen tämän teoksen katsojaksi, millaisena teos näyttäytyy eri ihmisryhmille?

Kun olen valmis -nimistä blogia kirjoittaa pakko-oireisesta häiriöstä kärsivä henkilö. Hän kirjoittaa *Toc Toc - Komedia jota ei olisi pitänyt tehdä* -tekstissä kokemuksestaan, kun oli katsomassa Turun Kaupunginteatterissa esitystä *Toc Toc*. (*Kun olen valmis* 31.3.2017.) Blogitekstissä tulee osuvasti, ja koskettavasti, esille ne ongelmat, joita syntyy, kun esitystä valmistaessa ei osata ajatella, millaisia katsojia se tulee saavuttamaan. Miltä vääristävä ja loukkaava representaatio tuntuu siitä katsojasta, johon representaatiolla viitataan?

Toc Toc on Laurent Baffien käsikirjoittama ja Reita Lounatvuoren kääntämä komedia neurooseista ja pakko-oireista, joka sai ensi-iltansa 9.10.2016 Logomo-teatterissa. Sen on ohjannut Tuomas Parkkinen. Turun Kaupunginteatterin sivuilla esityksestä kirjoitetaan muun muassa: ”Toc Toc - komediassa saa nauraa naapurille ja tunnistaa näytelmän henkilöissä piirteitä puolisoistaan tai pomostaan.” (*Turun kaupunginteatteri* 31.3.2018.)

Tästä Turun Kaupunginteatterin antamasta luvasta nauraa, *Kun olen valmis* -blogin pitäjä kirjoittaa seuraavasti: ”En voi olla ihmettelemättä, millä perusteella Turun Kaupunginteatteri katsoo voivansa julistaa, että on ihan okei kokoontua nauramaan pakko-oireille ja pakko-oireisille. Pysähtykö kukaan miettimään, miltä ”naapurista”, ”puolisosta” ja ”pomosta” tuntuu, kun heidän sairaudelleen nauretaan? Miltä tuntuu, kun joku ulkopuolinen taho julistaa, että kyllä tälle saa nauraa? Sairauksille nauramisen pitäisi aina tapahtua sairaiden ehdoilla. En anna yhdenkään terveen ihmisen määritellä, että sairaudelleni saa nauraa. Se ei ole ok. Minä en ole teidän klovninne. Kun istuin katsomossa nauraa hohottavien ihmisten keskellä, minun teki mieli nykäistä vieressä istuvaa ihmistä hihasta ja kysyä, että tiesitkö, että sinä naurat minulle juuri nyt?” (*Kun olen valmis* 31.3.2017.)

Esitys vahvasti kirjoittajan mukaan myös vääränlaista käsitystä pakko-
oireisesta häiriöstä. Se vähätteli häiriön vakavuutta mielenterveysongelmana,
rinnastaen sen ”neurooseihin”, joita meillä kaikilla on. Blogin tekijä kirjoittaa,
että haluaisi ihmisten käsittävän, että kyseessä ei ole luonteenpiirre, vaan
oikea elämää hankaloittava sairaus, joka voi aiheuttaa myös muita vakavia
mielenterveysongelmia, kuten masennusta. Hän haluaisi, että ihmiset
lakkaisivat kuittaamasta pakko-oireisen häiriön ”hupsuna luonteenpiirteenä
tai ärsyttävänä pikku vaivana”. (*Kun olen valmis* 31.3.2017.)

Warda Ahmed on kirjoittanut Toiseus 101 -kokoelmaan kattavan kokoelman
kysymyksiä otsikolla ”Oletko tekemässä antirasistista projektia?” Ahmed
esittää pohdinnan arvoisia kysymyksiä, ja esittelee myös muutamia
vaaranpaikkoja näihin kysymyksiin liittyen. Esimerkiksi:

” 1. Miksi haluat tehdä kyseisen projektin / työskennellä kyseisen projektin
parissa? Mitkä ovat taustalla vaikuttavat motiivit?

--

3. Onko hankkeen työryhmässä mukana rodullistettuja ihmisiä?

--

7. Onko projektissa ”heitä” ja ”meitä” edustettuina? Vahvistetaanko olemassa
olevia vastakkainasetelmia? Edustaako joku tai jokin ”tavallisuutta” tai
”normaalia”, jolloin jostain tulee ”toinen”. ALERT! Me suomalaiset ja he, jotka
ovat pakolaisia/maahanmuuttajia/toisia?” (Ahmed 2016, 64–66.)

Ahmedin esittämien kysymysten lista on kokonaisuudessaan kaikille taiteen
tekijöille ehdottomasti tutustumisen arvoinen! Se on myös sovellettavissa
tietyiltä osin muihinkin, kuin antirasistisiin, sortoa vastustaviin projekteihin.

Uskalla pyytää apua ja kommentteja myös muilta tekijöiltä, tutkijoilta tai
muulta taholta, jonka asiantuntemus on merkittävää suhteessa teoksen
teemoihin ja mietittyttäviin seikkoihin. Eli esimerkiksi mies ei ole paras
vaihtoehto kommentoimaan teoksen naiskuvaa, ellei kyseinen mies ole
tutkinut juuri nimenomaan naiskuvaa esittävässä taiteissa. Ota huomioon, että
tällaisessakin tapauksessa luultavasti löytyy myös asiaa tutkinut nainen
konsultoimaan. Tässä on jälleen myös tilaisuus tarjota tilaa ja yhdenvertaisia
mahdollisuuksia alistettuun ryhmään kuuluville etuoikeutetun sijaan. Apua ja

konsultaatiota pyydettyä tulee kuitenkin muistaa, että se on työtä, josta kuuluu tarjota korvaus, oli se sitten tuopillinen olutta tai rahallinen palkkio.

Tutustumisen arvoinen lista on myös Julia Thurénin kirjoittama *9 keinoa olla hyvä valkoinen liittolainen* -lista Ruskeat tytöt -sivustolla. Monet keinoista ovat sellaisia joita olen aiemmin työssäni myös sivunnut, kuten kuuntelemalla oppimisen tärkeys. Lisäksi Thurén korostaa puuttumisen tärkeyttä: ”Se mitä voit tehdä, on lopulta hyvin yksinkertaista: jos törmäät rasismiin, puutu tilanteeseen. Tapoja on yhtä monia kuin rasisistisia tekojakin. Jos rasismi ilmenee vaikkapa isoäidin, pomon tai ystävän kertomana ”vitsinä”, älä naura. Älä edes hymyile. Itse asiassa, esitä ettet ymmärrä vitsiä ja pyydä sen kertojaa avaamaan se läpikotaisin. Näin hän joutuu itsekin pohtimaan sanomisiaan ja toivottavasti ymmärtää miten tökerö on.” (Thurén 2018.)

Kuten olen todennut: keinoja, joilla päästä kohti eettisesti kestävämpää taidetta (ja elämää), on monia. Tässä esitellyt keinot ovat esimerkkejä, joista lähteä liikkeelle. Olen myös todennut, että valmiiksi näissä pyrkimyksissä kohti eettistä kestävyyttä ei voi tulla, vaan prosessi vaatii jatkuvaa itsereflektiota omasta vastuustaan ja valinnoistaan. Suosittelen prosessille antautumista kuitenkin kaikille, yhdessä ja yhteisesti, koska pyrkimys tasa-arvoon hyödyttää meitä kaikkia valtarakenteita ja ahtaita rooleja murskatien.

HENKIOLENTO

Ensi-ilta 24.3. Lapinlahden Omenapuutalossa.

Työryhmä: Ville Kabrell, Riikka Karjalainen, Jenni Nylander, Henri Tuominen, Henri Tuulasjärvi

Omenapuutalo. Kuva: Ville Kabrell 2017.

Olen päätenyt käsittelemään opinnäytetyöni taiteellisen osuuden itsenäisenä osionaan. Syy on yksinkertaistettuna se, että *Henkiolento*-esityksessä ei prosessina tai valmiina esityksenä ole oikeastaan pintaa, joka resonoisi

luontevalla tavalla muun kirjallisen työni eettisen pohdinnan kanssa. Esityksiä voi tehdä miljoonista eri aiheista ja näkökulmista, ja monikaan näistä ei ole erityisesti eettisesti arveluttavia. Tämän arveluttavuuden suhteen *Henkiolento* liikkui niin sanotusti turvallisella alueella. Työryhmä oli myöskin kokonaisuudessaan tuttu useampien produktioiden ajalta, joten yhteistyömme on sellaisella kestäväällä pohjalla, joissa eettisiä ja arvomaailmaan liittyviä konflikteja ei juuri ilmene ja keskusteluyhteys on kaiken kaikkiaan avoin. Tuntuu väärältä yrittää repiä esityksestä ja sen prosessista irti jotain arvomaailmallisia hankauspisteitä, kun niitä ei aidosti ollut.

Kerron alkuun esityksen rakenteesta ja kulusta yleisesti, jotta myös esitystä näkemätön lukija voi saada jonkinlaisen hahmotuksen esitystapahtuman luonteesta ja rakenteesta. Tämän jälkeen siirryn analysoimaan sitä, miten juuri tämänkaltaiseen muotoon päädyttiin ja millaisista valinnoista valosuunnitteluni rakentui.

Mitä *Henkiolento* käsitteli? Siihenkään en osaa tarjota yksiselitteistä vastausta, mutta kokonaisuus oli jonkinlainen kollaasi muun muassa kuolemasta, valokuvista, jonkun (tuntemattoman) läsnä- ja poissaolosta, kohtaamisesta, mummosta, kaipauksesta, surusta, kissasta ja valokuvista.

Esitys tehtiin Omenapuutaloon, ränsistyneeseen puutaloon Lapinlahden vanhan mielisairaalan pihapiiriin, Hietaniemen hautausmaan viereen. Keskeinen osa esitystä on kuunnelma, jonka Tuulasjärvi, Tuominen ja Kabrell tekivät Tuulasjärven käsikirjoituksen pohjalta.

Esityksen kulku oli tiivistettynä seuraava: yleisö saapuu Omenapuutalolle, jossa heitä on vastassa Henri Tuominen, esiintyjä, joka myös ajaa esityksen äänet (eli käynnistää kuunnelman) ja valot. Muu työryhmä on poissa. Tuominen ottaa yleisön vastaan ja ohjaa heidät talon toiseen huoneeseen, jonne on järjestetty katsomo. Alussa on prologi, jonka jälkeen Tuominen siirtyy talon toiseen huoneeseen, yleisöltä näkymättömiin ja käynnistää noin 50 minuuttia kestävä kuunnelman. Kuunnelman loputtua Tuominen tulee jälleen puhuttelemaan yleisöä, ja jakaa heille lahjat. Lahja pitää sisällään

pienessä valkeassa laatikossa esityksen käsikirjoituksen A5-kokoisiksi korteiksi leikattuna ja c-kasetin, jolle on taltioitu juuri kuultu kuunnelma.

Kuunnelma on siis ajallisesti tarkasteltuna suurin osa esitystä. Kuunnelma on valosuunnittelijalle mielenkiintoinen lähtökohta. Ennakkosuunnittelun aikana päädyimme työryhmänä lopulta siihen, että kuunnelma soitetaan valmiiksi äänitettynä pitkälti sellaisenaan, emmekä esimerkiksi toteuta osia kuunnelmasta livenä Omenapuutalossa.

”Esitys on sen kuunnelman koti ja sit jos tehtäis siitä video niin se olis kotivideo.” (Karjalainen 2017b.)

Yrityksiä analysoida

Työryhmämme lähtökysymyksenä oli ”Miten esittää kuunnelma?” En tiedä löytyikö kysymykseen koskaan selkeää vastausta, mutta Omenapuutalossa koettu Henkiolento oli meidän ehdotuksemme asiaan. Kuunnelma esitystapahtuman lähtökohtana on erityinen sen ajallisuuden vuoksi – kuunnelma on tallenne, joka tapahtuu uudelleen kuulemisen hetkellä. Henkiolento esityksenä poikkeaa myös monista aiemmista kokemuksistani, koska esiintyjää ei suurinta osaa ajasta nähdä.

Oikeastaan olen sitä mieltä, että kuunnelman valaiseminen on mahdotonta, koska se on tapahtunut jo jossain toisaalla, ja valollinen reagointi kuunnelmassa oleviin tapahtumiin tulisi näin ollen tavattomalla viiveellä. Lähtökohta omaan valosuunnittelulliseen ratkaisuuni olikin tila ja tilanne, johon yleisö saapuu kuulemaan kuunnelman, koska tila ja talo ovat olemassa yleisön nykyhetkessä.

”Mennään johonkin kotiin/taloon kuuntelemaan kuunnelmaa... Ja se niin no se koko tilanne. Että se tilanne on se missä kuunnellaan se kuunnelma.” (Karjalainen 2017b.)

Tilaan suhtauduimme työryhmänä niin, että se oli haltuun otettu ja tälle esitykselle löydetty tila (Arlander 1998, 28). Ei vallattu ja otettu käyttöön sellaisenaan, koska toimimme mukanaamme tavaraa myös Teatterikorkeakoululta. Emme kuitenkaan pyrkineet naamioimaan tilaa

kliiniseksi esitystilaksi tai myöskään lavastetuksi kodinomaiseksi tilaksi. Tämä antoi myös suuntaviivoja valosuunnitteluuni, eli hyödynsin esimerkiksi tilasta löytyneitä tikkaita heittimien kiinnitykseen, sen sijaan, että olisin tuonut niille erillisiä telineitä tai yrittänyt kiinnittää niitä kattoon pysyvän oloisesti.

*Tikkaat, joihin kiinnitetyt heittimet oli suunnattu peiliin, joka heijasti valon katsomohuoneeseen.
Kuva: Riikka Karjalainen 2017.*

Katsomohuoneessa olleet tikkaat, joihin kiinnitetty heitin oli suunnattu katossa olevaan peiliin, joka heijasti valoa pieneen lattian rajassa olevaan kiveen. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

On mielestäni enemmän kuin perusteltua puhua Henkiolennosta *paikkasidonnaisena ja -erityisenä* teoksena. (Arlander 1998, 31.) Se sitoutui esityspaikkaansa tekovaiheessa, esimerkiksi kuunnelmaan syntyi materiaalia Omenapuutalon varmistuttua esityspaikaksi niin, että teos kytkeytyi nimenomaan Lapinlahden vanhalle sairaala-alueelle.

Näin vahvasti kuuloaistiin perustuvan esityksen valosuunnittelu on haastavaa myös siinä mielessä, että osa yleisöstä on ehkä silmät kiinni, osa ei halua ylimääräisiä ärsykeitä keskittyäkseen, osa antaa katseensa harhailta ja niin edelleen. Katsomo rakentui kahdesta rivistä penkkejä, joissa yleisö istui selät vastakkain. Saman puolen rivilläkin paikat olivat keskenään hyvin erilaisia – osa näki suoraan edessään ikkunan ja osa näki vain pienen palan seinää. Ei ollut siis myöskään yhtä selkeää katsomon suuntaa, ja yleisö kaiken keskellä, joten esitystä voi kutsua myös *ympäristönomaiseksi*. (Op. cit. 35.)

Katsomohuone. Kuvassa vasemmalta oikealle Jenni Nylander, Henri Tuulasjärvi ja Ville Kabrell. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Omenapuutalon kaksi päähuonetta ovat pienehköjä. Toisessa huoneessa oli valon ja äänen ajopisteet sekä kahvitarjoilu yleisölle, toisessa puolestaan katsomo. Sommittelin huoneisiin katosta roikkumaan peilejä, joita pystyin myös hyödyntämään valosuunnittelussani. Peilien avulla pystyin minimoimaan katsomohuoneeseen tuotavan kaluston määrän ja ylläpitämään tilan riisuttua olemusta. Tämä tapahtui heijastamalla toisen huoneen kattoon ripustetusta peilistä valoa oviaukon kautta katsomohuoneeseen.

Peilien kautta katsomohuoneeseen heijastuvan valon näen myös temaattisena keinona. Se oli valollinen vastine sille, mitä kuunnelma on toisaalla äänitettynä materiaalina äänelle. Ei siis katsomotilassa syntyvää, vaan sinne tuotua (heijastettua, siellä toistettua). Heijastus on valollinen kaiku. Kuunnelmakin on kaiku siinä mielessä, että se vastaanotetaan viivästyneenä kopiona alkuperäisestä tapahtumatilanteestaan, eli nauhoitustilanteesta.

Kuva työryhmästä. Kuva: Ville Kabrell 2017.

Kaiku on ylipäätään koko esitystä hyvin kuvaava termi. Kaiku kertoo siitä, että jotakin on jo ollut ja tapahtunut, mutta vastaanotamme sen myöhään, jonkin

jo tapahduttua. Kaiku pitää sisällään sekä läsnä- että poissaolon. Esitystilanne on kaiku koko esitysprosessista – työryhmä on valmistanut esityksen, mutta ei ole enää esitystilanteessa itse paikalla ja ainoastaan työryhmän aluilleen laittama esityskokonaisuus on yleisön vastaanotettavissa.

Tiedostaen koko ajan sen, että yleisö tulee suhtautumaan vaihtelevilla tavoilla esityksen vastaanottamiseen (silmät kiinni, harhailen ja niin edelleen), lähdin miettimään esitystilannetta itseni kautta. Mitä minä haluaisin nähdä kuunnelman aikana, millaisia asioita haluaisin katsoa? Kirjoitin listan, joka sisälsi muun muassa: vanhan lasin läpi tulevaa heijastusta, puulattian pinnalla pieniä varjoja, jonkun hahmon varjon seinällä, Tuomisen silmät, jonkun pöydän, jotain soljuvaa ja muljuvaa.

Raisa Kilpeläinen kirjoittaa kauniisti valosuunnittelijasta artikkelissaan *Valosuunnittelu liikkeessä*: ”Valosuunnittelija on kuin kuvataiteilija tai runoilija – kykenevä maalaamaan esittävän asetelman, kykenevä kirjoittamaan loppusoinnallisen tekstin tai avoimen, kiteytyneen ajatuksen, kykenevä rakentamaan jännitteen, mutta vapaa myös ilmaisemaan itseään välineensä kautta miten tahansa: järjestelmällisesti, sääntöihin nojaten, katkonaisesti, repaleisesti, hapuillen, ehdottaen, päälle kirjoittaen, maalaten ja värittäen, maailmaa kuulostellen, satunnaisiin havaintoihin tarkentaen.” (Kilpeläinen 2017, 190.) *Henkiolennon* valosuunnittelussa oli kyse ennen kaikkea satunnaisiin havaintoihin tarkentamisesta.

Minulla on taipumus upota pieniin avaruuksiin – kiinnostua loputtoman paljon erilaisista pinnoista ja pienistä yksityiskohdista. Lähdin rakentamaan sellaista valollista tilaa, jossa uppoaminen olisi mahdollista. Jos mietin jälkikäteen valollisesti mieleen painuneinta yksityiskohtaa *Henkiolento*-esityksen valosuunnittelusta, on se katsomohuoneen nurkassa olleeseen hopeiseksi maalattuun kakluuniin peilin kautta heijastunut valo. Heijastuva valo paljasti hopeisesta maalipinnasta koko värien spektrin, tai ainakin kuvittelen niin tapahtuneen. En voi tietää kiinnittikö kukaan muu asiaan huomiota, mutta en toisaalta voi ylipäätään tietää näkevätkö muut maailman edes lähes samalla tavalla kuin minä. Tästä syystä en voi tehdä muille, vaan minun on tehtävä itselleni.

”Pienuus on rohkein valinta minkä oon kouluajanani tehnyt. Sattumanvaraisin, todellisin. Suhde kokonaisuuteen vaatii kärsivällisyyttä. Pokkaa vaatii koko juttu.”

(Karjalainen 2017b.)

Tikkaiden käyttäminen heitinten kiinnittämiseen, kalustomäärällisesti pienesti tekeminen ja valon installaatiomaisuus tuntui henkilökohtaisesti kumoukselliselta. On vaikea avata tarkemmin syytä sille, että kaikki ratkaisuni tuntuivat *hurjilta*. Kyse on varmaan pitkälti tietyistä odotuksista tai vaatimuksista, mitä olin liittänyt opinnäytetyön taiteellisen osuuden tekemiseen. (Keksittyjä) vaatimuksia siitä, että pitäisi kyetä tekemään speaktaakkeleita, suurelle näyttämölle, kahdellasadalla heittimellä ja monimutkaisesti ohjelmoiden, ja tällä tavoin osoittaa oma tekninen ja taiteellinen taituruutensa.

Vaikka tiedostin, että tällaisia vaatimuksia ei tosiasiassa luultavasti ole, mielessäni kummitteli silti aika ajoin uhkakuva siitä, voidaanko valosuunnittelulliset ratkaisuni tulkita ”liian pienimuotoisiksi”, jonka olen kuullut olevan peruste opinnäytteen hylkäämiselle. Avaan seuraavassa kappaleessa muun muassa käsitystäni toimenkuvastani *Henkiolento* -esityksen työryhmässä, ja sitä miten lopulta pääsin eroon keksimistäni vaatimuksista.

Työryhmästä ja henkilökohtaisuudesta

Jouduin käsittelemään jonkin aikaa omaa henkilökohtaista suhdettani *Henkiolentoon*. Miten tulla valosuunnittelijaksi teokseen, joka on ensinnäkin suurilta osin kuunnelmaa ja lisäksi myös ohjaaja-käsikirjoittajalleen henkilökohtainen erilaisella tasolla, kuin muille työryhmän jäsenille? En halua avata ohjaaja-käsikirjoittajan henkilökohtaista suhdetta sen tarkemmin, koska se ei ole minun henkilökohtainen suhteeni eikä siten minun sanoitettavissani.

Lopulta oman henkilökohtaisen suhteen löytyminen paljastui niinkin ilmeisestä asiasta kuin *luottamus*. Luottamus siihen, että työryhmässämme jokainen on sitoutunut tekemään yhteistä teosta, omia vahvuuksiamme

hyödyntäen ja toisiamme täydentäen. Yhteistyömme ohjaaja Henri Tuulasjärven, lavastaja Jenni Nylanderin ja äänisuunnittelija Ville Kabrellin kanssa alkoi jo opintojemme toisena vuonna, klassikkoproduktion parissa vuonna 2014. Sen jälkeen yhteisiä produktioita on tehty tätä kokoonpanoa varioiden useampia, joten tunnemme toistemme tapoja jokseenkin hyvin.

Henkiolennon saapumista odottamassa vasemmalta oikealle Jenni Nylander, Henri Tuominen ja Riikka Karjalainen. Kuva: Ville Kabrell 2017.

Työryhmän tuttuuden kautta löytyi siis luottamus siihen, että saan työskennellä esityksen parissa niin kuin näen sopivaksi. Oikeastaan oli kyse enemmän siitä, että uskalsin luottaa, eikä siitä, että luottamus olisi jostain löytynyt. Luottamus ei ollut kadoksissa missään vaiheessa. Työryhmämme toimi myös hyvin tasa-arvoisesti, enkä koe tehneeni esitystä ainoastaan valosuunnittelijana. Enemmänkin ystävänä ystävien keskuudessa. Ystäväni lavastaja Jenni Nylanderin kanssa vietetyn illan jälkeen ymmärsin myös, että heitinten kiinnittäminen tikkaisiin on *Henkiolento* -esityksessä perusteltu valinta, liittyen esityksen paikkaerityisyyteen ja Omenapuutaloon löydettyinä tilana. Valosuunnittelullisia ratkaisuja ja valoa itsessään ei näillä lähtökohdilla tarvinnut pyrkiä piilottamaan.

Henkiolento poikkesi prosessina muista aiemmista kokemuksistani myös siinä, että esityksessä ei ollut kovinkaan monia harjoiteltavia asioita. Esitys valmistui odottaen sen saapumista. Vietimme Omenapuutalossa aikaa ystävinä, kahvia juoden, keskustellen ja oleskellen.

Vielä teknisistä ratkaisuista

Henkiolento kokonaisuutena on kaikilta osiltaan kuin kollaasi.

Valosuunnittelullisia ratkaisujani kuvasin työpäiväkirjassani sekatekniikaksi, ja myös installaatiomaisiksi niitä voisi kutsua. Monilta osin ratkaisuni olivat kummallisia. Tarkoitin, että keskelle huonetta asetetut tikkaat, ja niihin kiinnitetyt kolme heitintä, ovat mielestäni edelleen hieman kummalliset. Perustellut kylläkin.

Suuri tekninen innovaationi oli se, kun kiinnitin yhden ripustamani peilin takaosaan teipillä siiman. Siiman toisen pään kiinnitin seinään, sillä tavoin että Henri Tuominen, eli esityksen esiintyjä ja ainoa talossa esityksen aikana ollut työryhmän jäsen, pystyi siitä vetämään kuunnelman aikana. Tällä tavoin peili, eli myös sen tuottamat heijastukset, saatiin liikkumaan.

Siimasta nykäistiin kuunnelman aikana kahdesti. Ensimmäinen oli hienovaraisempi nykäisy, hyvin intuitiivisesti valitussa kohdassa, jossa kuunnelman äänellinen tunnelma hienovaraisesti virittyy ja sähköistyy. Toinen puolestaan oli isompi nykäisy kohdassa, jossa myös kuunnelman äänenvoimakkuus on korkeimmillaan.

Raisa Kilpeläinen pohtii artikkelissaan *Valosuunnittelu liikkeessä* myös sitä, miten ja millaisena valosuunnittelu voi toteutua löydetyissä tiloissa ja paikkasidonnaisissa konsepteissa. Löydettyyn tilaan ja paikkasidonnaisuuteen liittyy monissa tapauksissa vallitsevat valaistusolosuhteet, jotka herättävät myös kysymyksen siitä, voiko lopputulosta hallita? (Kilpeläinen 2017, 181.) Luonnonvalo on tällainen vallitseva valaistusolosuhde, ja se oli merkittävässä osassa myös *Henkiolennossa*. Keväisessä Omenapuutalossa valo tulvi tilaan vanhojen ikkunoiden läpi luoden vanhan lasin tekstuuria seiniin. Kirjoitin työpäiväkirjaani luonnonvalosta: ”feidihän se on sekin.”

Ikkunasta tulvivaa valoa. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Oma suhteeni luonnonvaloon oli hyvin mutkaton – sitä on. Mietin ennakkosuunnittelun aikana kyllä sitä, miten esimerkiksi kellojen siirtäminen esityskauden aikana tulee vaikuttamaan valon määrään. Esitykset olivatkin valollisesti erilaisia riippuen siitä, oliko kyseessä päivä- vai iltaesitys ja kevään edetessä valoisaammaksi. Iltaesityksiä varten suunnattiin yksi pinspot -heitin eri tavoin kuin päiväesityksissä. Päiväesityksessä pinspot oli suunnattu

kattoon kiinnitetystä pyöreästä peilistä hieman ohi, kun taas iltaesityksessä pinspot suunnattiin suoraan kyseiseen peiliin. Peili heijasti valon lattianrajassa olevaan kiveen, ja suuntausta muuttamalla heijastus saatiin yhtä voimakkaaksi niin päivä- kuin iltaesityksessäkin.

Kattoon kiinnitetty peili. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Katon peilistä tuleva heijastus lattianrajan kivessä. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Opinnäytetyöni liitteenä on jonkinlainen valokartta *Henkiolento*-esityksen valosuunnittelusta ja esimerkiksi peilien sijoittelusta. Pienenä huomiona haluan tuoda esiin, että valokartta on hyvin karkeita suuntaviivoja antava, eikä suppean valokarttojen piirtelyn historiani parhaimmista. En osannut ja tajunnut ottaa kaikkia tarvittavia mittoja, enkä etenkään ollut niin järkevä, että olisin piirtänyt kartan jo esityskauden aikana. Unohdin esimerkiksi ottaa tarkan mitan siitä, mihin kohti tikkaat, joihin olin kiinnittänyt kolme lamppua, sijoittuvat huoneessa. Tästäkin syystä piirtämäni valokartta on hieman suurpiirteinen.

Valokartan lisäksi liitteistä löytyy niitä alkuperäisiä muistiinpanoja mitoista, joiden pohjalta olen valokartan piirtänyt. Liitteenä on myös Omenapuutalolla ottamiani valokuvia teknisistä ratkaisuistani.

Lopuksi

Henkiolento oli kaunis ja erityinen esitys, ja olen onnellinen siitä, että se on opinnäytetyöni taiteellinen osio. Se tehtiin ystävien kanssa toisiamme, myös esityksen katsojia, kunnioittaen. Poistuminen talosta ennen jokaista esitystä oli luopumista teoksesta ja luottamusta teokseen. Jätimme esityksen katsojalle vastaanotettavaksi ja mukaan otettavaksi lahjan muodossa.

En osaa monilta osin sanallistaa esitystä tai sen valmistumisen prosessia. Siinä tuntuu olevan jotain koskematonta sellaisella tavalla, että yritys sanallistaa ei koskaan tavoita kokemusta edes sellaisella tasolla, miten sanat nyt yleensä voivat tavoittaa kokemuksen. Jotain sellaista koskematonta, jota haluan myös kunnioittaa. Tästä syystä päätän yritykseni sanallistaa tähän.

” - - Omenapuutalossa oleskellessamme työryhmän kesken vietetty aika tuntui tärkeimmälle. - - Hylättyjä ja jätettyjä tuoleja oli monenlaisia. Katselimme vuoroin taloa, vuoroin kuuntelimme kuunnelmaa. Tästä istuskelustamme – joutenolosta ja jonkin (emme tiedä minkä) odottelusta – käsin rakentui myös esitys *Henkiolento* keväällä 2017. – Henri Tuulasjärvi ja työryhmä.”
(*Henkiolento* 2017, käsiohjelma.)

LÄHTEET:

Kirjat ja artikkelit

Abdulkarim, Maryan & Sonya Lindfors. 2016. "Blackface ei ole ok!" Teoksessa *TOISEUS 101: Näkökulmia toiseuteen*, toim. Sonya Lindfors, 22–26. Helsinki: UrbanApa.

Abulafia, Yaron. 2016. *The art of light on stage: Lighting in contemporary theatre*. Abingdon: Routledge.

Ahmed, Warda. 2016. "Oletko tekemässä antirasistista projektia?" Teoksessa *TOISEUS 101: Näkökulmia toiseuteen*, toim. Sonya Lindfors, 64–66. Helsinki: UrbanApa

Ahokas, Marja & Passini, Stefano & Pirttilä-Backman, Anna-Maija. 2005. "Muuttuuko vai eriytyykö käsitys vastuusta?" Teoksessa *Arvot, moraalit ja yhteiskunta*, toim. Anna-Maija Pirttilä-Backman, Marja Ahokas, Liisa Myyry & Susanna Lähteenoja, 115–144. Helsinki: Gaudeamus

Arlander, Anette. 1998. *Esitys tilana: Teatteritaiteen taiteellispainotteisen tohtorintutkimuksen kirjallinen osuus*. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.

Hannula, Mika. 2006. "Se on elämää, ei sen enempää – Nerot vapauden ja vastuun ristiaallokossa." Teoksessa *Kirjoituksia neroudesta: Myytit, kultit, persoonat*, toim. Taava Koskinen, 387–405. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Hirsch Jr., E. D. 1967/2008. "In defense of the author." Teoksessa *Modern Criticism and Theory: A Reader*, toim. David Lodge & Nigel Wood, 265–279. Harlow: Longman.

Humalisto, Tomi. 2012. *Toisin tehtyä, toisin nähtyä: Esittävien taiteiden valosuunnittelusta muutosten äärellä*. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.

Järvinen, Hanna. 2016. ”Suomalainen tanssi?” Teoksessa *TOISEUS 101: Näkökulmia toiseuteen*, toim. Sonya Lindfors, 14–21. Helsinki: UrbanApa.

Kilpeläinen, Raisa. 2017. ”Valosuunnittelu liikkeessä: Laajennetusta valosuunnittelusta ja valosuunnittelijan laajenevasta työnkuvasta esittävien taiteiden nykymuodoissa.” Teoksessa *Avauskulmia: Kirjoituksia valosuunnittelusta*, toim. Tomi Humalisto & Kimmo Karjunen & Raisa Kilpeläinen, 175–191. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.

Lutz, Helma & Herrera Vivar, Maria Teresa & Supik, Linda. 2011. ”Framing Intersectionality: An Introduction.” Teoksessa *Framing Intersectionality: debates on a multi-faceted concept in gender studies*, toim. Helma Lutz, Maria Teresa Herrera Vivar & Linda Supik, 1–22. Farnham: Ashgate.

Norrena, Juho. 2017. *Arvojen varjot*. E-Kirjaversio. Bazar Kustannus Oy.

Nyberg, Fabian. 2017. *the open-ended space – A perspective on the art piece’s space*. Master’s Programme in Design for Theatre, Film and Television Design for the Performing Arts, School of Arts, Design and Architecture, Aalto University.

Oinaala, Anu & Ruokolainen, Vilja. 2013. *Vapaan kentän jäljillä: Tutkimus teatterin, tanssin, sirkuksen sekä performanssi- ja esitystaiteen vapaasta kentästä*. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäatiö.
<https://www.cupore.fi/images/tiedostot/vapaankentanjaljilla.pdf>

Pietarinen, Juhani. 1990. ”Arvot filosofin näkökulmasta.” Teoksessa *Arvot, tiede, taide*, toim. Arto Haapala, 16–24. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Rossi, Leena-Maija. 2015. *Muuttuva sukupuoli: Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Älä oletta – normit nurin! 2013. Seta-julkaisu. Tallinna: Seta ry.
<https://issuu.com/normitnurin/docs/alaoletanormitnurinrgb>

Internet-lähteet

Amzil, Jasmina. 2018. ”Mainos, mainos, kuvastin.” *Ruskeat tytöt* - verkkomedia. Haettu 23.3.2018.

<https://www.ruskeattytot.fi/representaatiot/mainosmainoskuvastin>

Baltzar, Carmen. 2018. ”Valkoinen taide valtaistuimella.” *Voima-lehti*. Haettu 29.3.2018. <http://voima.fi/artikkeli/2017/valkoinen-taide-valtaistuimella/>

Carmen B. -blogi 14.8.2017. ”*Kun Jussi oppi lukemaan*.” Haettu 31.3.2018. <http://www.lily.fi/blogit/carmen-b/kun-jussi-oppi-lukemaan>

EIGE: European Institution for Gender Equality. ”Marginalized groups.” Euroopan tasa-arvoinstituutin kotisivut. Haettu 29.3.2018. <http://eige.europa.eu/rdc/thesaurus/terms/1280>

Hosseini, Silvia. 2017. ”Laylassa puhuu didaktinen kirjailija, Oneiron nojaa stereotypioihin.” *Nuori Voima*. Haettu 16.3.2018.

<https://nuorivoima.fi/lue/essee/laylassa-puhuu-didaktinen-kirjailija-oneiron-nojaa-stereotypioihin>

Kinanan, Mikael. 2018. ”Taidemuseoiden vastuu esittämistään teoksista.” *Agonistisia kappaleita* -blogi. Haettu 19.3.2018.

<https://blogit.kansanuutiset.fi/agonistisia-kappaleita/taidemuseoiden-vastuu-esittamistaan-teoksista>

Kontsas, Anne & Olsson, Eveliina. 2006. ”Toiseus.” *Pohjoistuulia sukupuolesta ja marginaaleista* -verkkokurssimateriaali. Haettu 20.3.2018.

<http://ktk.ulapland.fi/pohjoistuulia/toiseus.htm>

Kun olen valmis -blogi 31.3.2017. ”*Toc Toc – komedia jota ei olisi pitänyt tehdä*.” Haettu 31.3.2018.

<https://kunolenvalmis.net/2017/03/31/toc-toc-komedia-jota-ei-olisi-pitanyntehda/>

Ryhmäteatteri: Seitsemän veljestä. Ryhmäteatterin kotisivut. Haettu 31.3.2018. http://ryhmateatteri.fi/ohjelmisto/seitseman_veljesta

Thurén, Julia. 2017. ”Vielä kerran: Kulttuurinen omiminen.” *Juliaihminen-*blogi. Haettu 22.3.2018. <http://www.lily.fi/blogit/juliaihminen/viela-kerran-kulttuurinen-omiminen>

Thurén, Julia. 2018. ”9 keinoa olla hyvä liittolainen.” *Ruskeat tytöt* -verkkomedia. Haettu 23.3.2018.
<https://www.ruskeattytot.fi/rakenteet/hyvavalkoinenliittolainen>

Turun Kaupunginteatteri: Toc Toc – komedia neurooseista. Teatterin kotisivut. Haettu 31.3.2018.
<http://teatteri.turku.fi/turun-kaupunginteatteri/ohjelmisto/toc-toc>

Julkaisemattomat lähteet

Henkiolento. Työryhmä: Kabrell, Karjalainen, Nylander, Tuominen & Tuulasjärvi. Käsiohjelma. Ensi-ilta 24.3.2017, Omenapuutalo, Helsinki.

Karjalainen, Riikka. 2017a. Riikka Karjalaisen kommentteja Facebook-keskustelusta äänisuunnittelija Ilkka Tolosen kanssa. 16.11.2017.
Alkuperäinen keskustelu kokonaisuudessaan on kirjoittajan hallussa.

Lindfors, Sonya. 2016. *Noble Savage* -esityksen lukudraamakohtauksen käsikirjoitus.

Noble Savage. Koreografia: Sonya Lindfors. Työryhmä: Sonya Lindfors, Esete Sutinen, Ima Iduozee, Julian Owusu, Amira Khalifa, Deogracias Masomi, Erno Aaltonen, Aino Koski, Sanna Levo, Maryan Abdulkarim, Laura Jantunen, Jussi Matikainen. Esitys 5.2.2018, Zodiak, Helsinki. Ensi-ilta 19.4.2016.

Karjalainen, Riikka. 2017b. *Henkiolento*-esityksen työpäiväkirja.

Haastattelut

Erno Aaltonen 12.3.2018.

Raisa Kilpeläinen 29.3.2018 ja 31.3.2018.

Katja Muttilainen 15.3.2018.

Kristian Palmu 22.3.2018.

Salla Salin 16.3.2018.

Haastatteluaineisto on kirjoittajan hallussa.

Kannen kuva: Riikka Karjalainen 2017.

LIITTEET

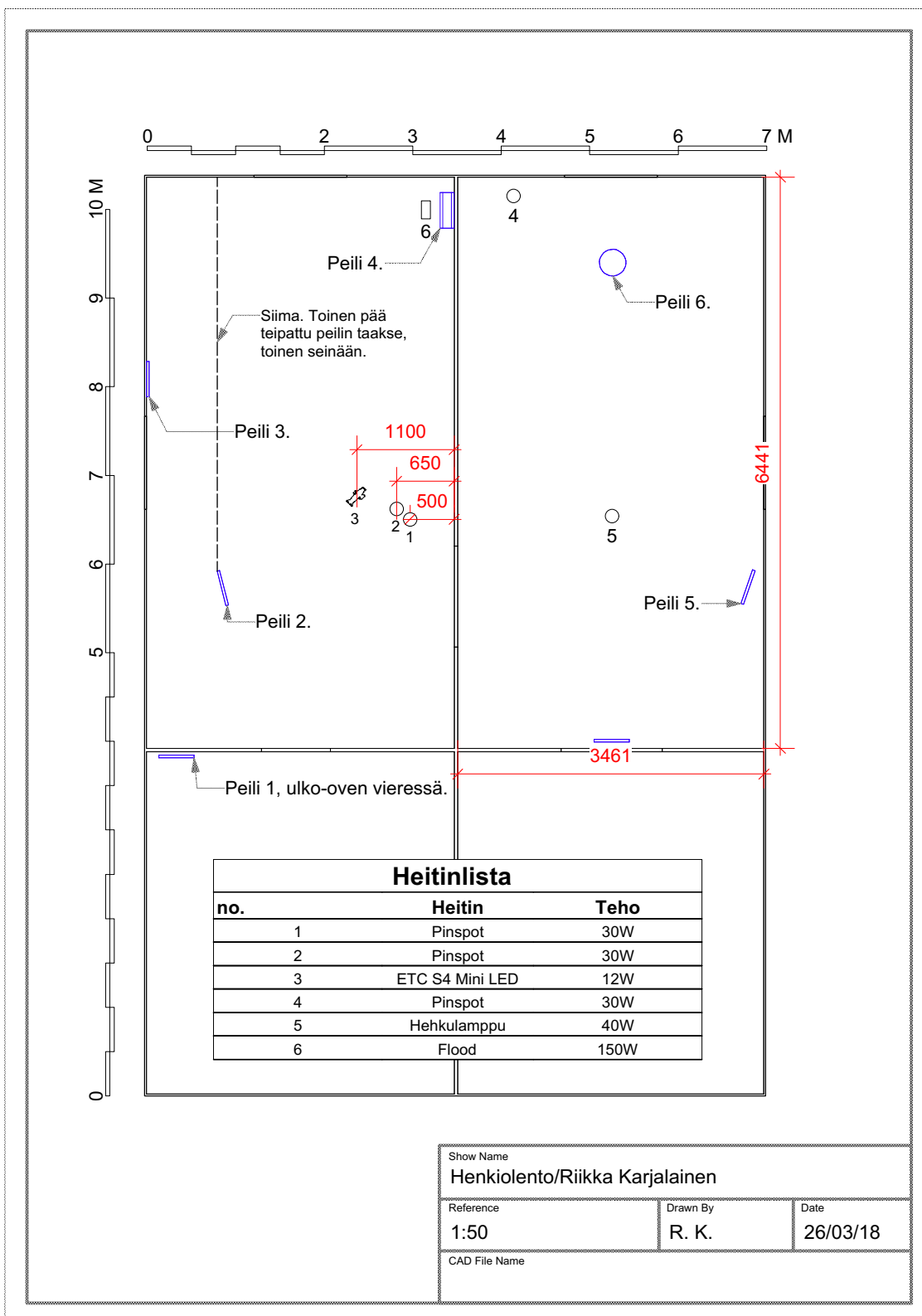
Haastateltaville lähetetyt kysymykset

1. Millaisena koet taidekentällä käytävän keskustelun teosten arvomaailmasta ja eettisyydestä liittyen mm. representaation ja toiseuttamisen kysymyksiin? Käydäänkö keskustelua, käydäänkö sitä tarpeeksi?
2. Oletko joutunut työssäsi ja työryhmissäsi arvomaailmaan liittyvien hankausten äärelle? Oletko joutunut perustelemaan omaa arvomaailmaasi muille työryhmän jäsenille tai oletko tullut itse haastetuksi arvomaailmaan ja etiikkaan liittyvissä kysymyksissä? Jos olet, miten tilanne eteni?
3. Koetko saaneesi osana koulutustasi apuja tämän tyyppiseen eettiseen keskusteluun ja millaisia ne ovat? Jos et, niin miten asiaa voisi parantaa?
4. Millaisia keinoja keskustella ja puuttua sinulla on?
5. Kuvaile lyhyesti millainen on oma arvomaailmasi? Millaiset arvot ohjaavat sinua taiteilijana?
6. Mitä tekisit, jos muun työryhmän ja teoksen arvomaailma olisi ristiriidassa oman arvomaailmasi kanssa ja yrityksistä huolimatta kaikkia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun ei päästä? Näetkö esimerkiksi mahdollisena tilanteen, jossa jättäytyisit produktiosta kokonaan pois, koska et pysty seisomaan sen maailmankuvan ja keinojen takana?

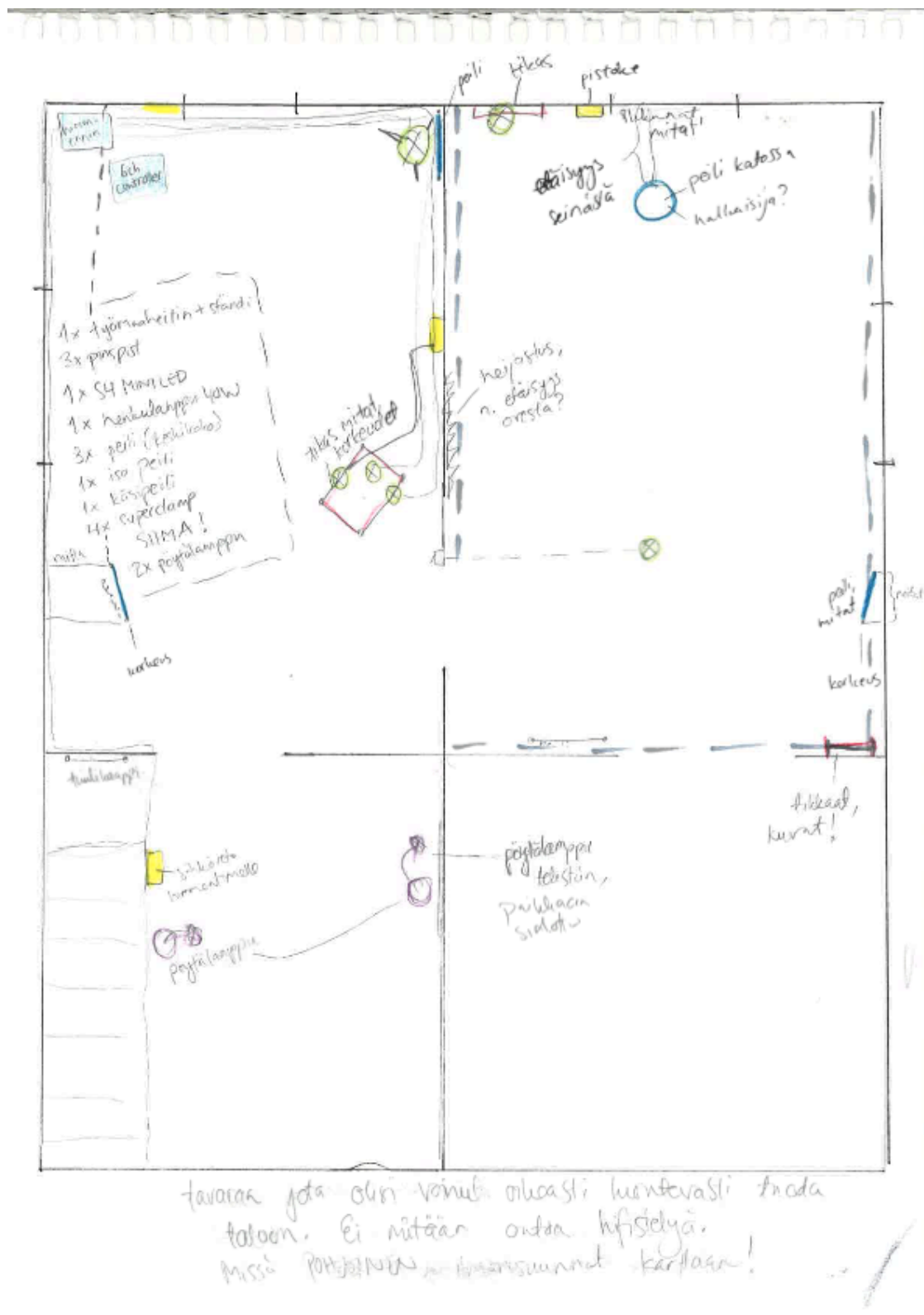
Esitystallenne

DVD-liite. *Henkiolento*-esitys 29.3.2017. Kuvaaja: Eero Nieminen. Kesto 83 min. Tallenne arkistoitu ja löydettävissä Taideyliopiston Teatterikorkeakoulun arkistosta.

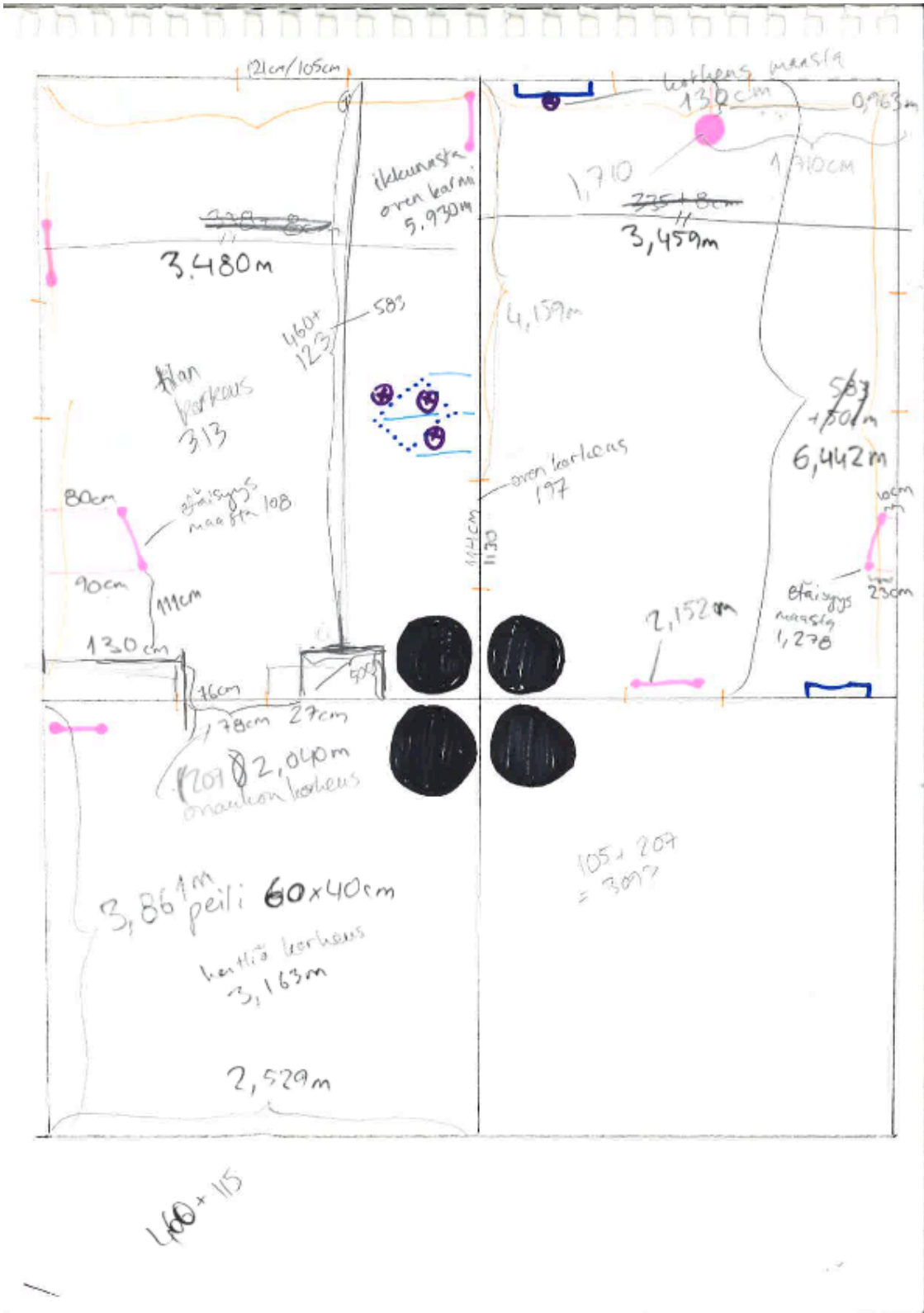
Kuvia Henkiolento-esityksestä

Henkiolento-esityksen suuntaa antava valokartta. Vasemmanpuoleinen iso huone oli katsomotila.

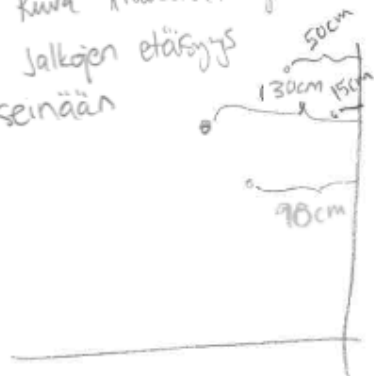

Tekemiäni muistiinpanoja tilasta.

Ottamiani mittoja tilasta.

Kuva tikkaista "ylhäältä"
eli jalkojen etäisyys
seinään

Etäisyydet seinästä

- ① 50cm
- ② 65cm
- ③ 111cm

ylä: 37,5
ala: 53 } puutikas mitat

Henri Tuomisen valo- ja ääniajopiste. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Neljän kanavan himmenninpakki. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Peili, josta valo heijastui katsomohuoneeseen, ja kahvitarjoilu. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Peili, josta valo heijastui katsomohuoneeseen tikkaisiin kiinnitettyjen heitinten avulla. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Kuva eteisestä. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Yleisövaloksi kiinnitin kattoon yhden hehkulamppuroikan. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Katsomohuoneessa ollut heijastus, joka on tullut kahden peilin kautta seinään. Kuva: Riikka Karjalainen 2017.

Karjalainen ja Tuulasjärvi sommittelemassa peiliä. Kuva: Ville Kabrell 2017.